

81.341
3

ა. ნ. ხაჩიძე

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქართველოს მოსახლეობა

1926, 1939 წლების აღწერების მიხედვით
და 1959 წლის სრულიად საქართველო
აღწერის ამოხანები

სტატბამომცემლობა
19 თბილისი 58 წ.

ა. ნ. ხ ა რ ი ძ ე

საქართველოს მოსახლეობა

1926, 1939 წლების აღწერების მიხედვით და
1959 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის
ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი

K 81.341
3

სტატგამომცემლობა
19 თბილისი 58 წ.

ქონსის აღწერის ნუსხის ნაწილი

ს.პ.მ. - 2000
მეცნიერებათა აკადემია

პ.მ.გ. გამოშვებისათვის ლ. ზონია
კორექტორი მ. კალაძე

I. აღწერების ზოგადი მიმოხილვა

ცნობილია, რომ ძველი დროის საქართველოში და მის ცალკეულ კუთხეებში, ისევე როგორც რიგ სხვა იმდროინდელ ქვეყნებში, მოსახლეობის აღწერები სხვადასხვა დროს რამოდენიმეჯერ ყოფილა ჩატარებული. ცნობილია აგრეთვე ისიც, რომ მაშინდელი აღწერების წინაშე შესაბამისი პერიოდის სახელმწიფო მეთაურების მიერ უაღრესად შეზღუდული ამოცანები ისახებოდა. ძველად წარმოებულ აღწერებისათვის მთავარ ნიშნებს, როგორც წესი, ადამიანთა სულადობის, სქესისა და ასაკის დადგენა წარმოადგენდა, რაც ძირითადად ვარემე მტრებისაგან ქვეყნის თავდაცვის მიზნებიდან გამომდინარეობდა.

გასაბჭოებამდე ჩატარებული აღწერებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის 1897 წლის 9 თებერვლის აღწერა, რომელიც შეეხო საქართველოსაც. აღნიშნული აღწერა ნამდვილად უდიდესი პროგრესული მოვლენა იყო როგორც მაშინდელი რუსეთის, ისე საქართველოს ცხოვრებაში.

საკმაოდ მაღალ მეცნიერულ დონეზე იყო შედგენილი 1897 წლის აღწერის პროგრამა და საორგანიზაციო გეგმა, რაც აგებული იყო ძირითადად დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში წარმოებულ აღწერების მიხედვით.

აღწერის შესახებ დებულება მეფის მთავრობის მიერ მიღებული იყო 1895 წლის 5 ივნისს. დებულების თანახმად აღწერის ორგანიზაცია დავალებული ჰქონდა შინაგან საქმეთა მინისტრს, რომელიც ამავე დროს ითვლებოდა მთავარი სააღწერო კომისიის თავმჯდომარედ. გარდა ამისა შექმნილი იყო საგუბერნიო, საოლქო, სამაზრო და საოკრუფო კომისიები. საგუბერნიო სააღწერო კომისიის თავმჯდომარეობა დავალებული ჰქონდათ გუბერნატორებს, სამაზრო კომისიისა-მაზრის უფროსებს და ა. შ.

აღწერის წარმოებას იმ დროს, განსაკუთრებით სოფლად, უაღრესად ართულებდა სააღწერო კადრების სიმცირე, მით უმეტეს, რომ მეფის მთავრობას ასეთი საპასუხისმგებლო საქმე მხოლოდ მისთვის სანდო და შემოწმებულ პირთათვის შეეძლო დაევალებია; ამისათვის, აღმწერებად გამოყენებული იყვნენ სამხედრო სამსახურს გამოვლილი ჯარისკაცები, „ნდობით აღჭურვილი“ მასწავლებლები და კულტის მსახურნი.

1897 წლის აღწერის ბლანკი, რომელიც გათვალისწინებული იყო დაახლოებით ათი სული ადამიანის ჩასაწერად (ერთი მეურნეობისათვის, ოჯახისათვის — დროებით მობინადრეთა ჩათვლით), შემდეგ კითხვებს შეიცავდა: გვარი, სახელი და მამის სახელი,

სქესი, დამოკიდებულება ოჯახის უფროსისადმი, ოჯახური მდგომარეობა, წოდება. დაბადების ადგილი, სადაა მიწერილი, ჩვეულებრივ სად ცხოვრობს, აღნიშვნა დროებით წასულთა და დროებით მობინადრეთა შესახებ, სარწმუნოება, დედაენა. წერეთლის ცოდნა, მოსაქმეობა (მთავარი და დამხმარე), სამხედრო სამსახურითან დამოკიდებულება. გარდა აღწერის ბლანკისა ივსებოდა აგრეთვე სხვა დამხმარე ფორმულარებიც.

1897 წლის აღწერის ორგანიზაციის ერთ-ერთ თავისებურ დამახასიათებელ ნიშნად უნდა ჩაითვალოს ისიც, რომ აღწერის ბლანკი, როგორც წესი, დგებოდა წინასწარ და ზუსტდებოდა შემდეგ 2-3 დღიანი შემოვლის დროს, აღწერის კრიტიკული მომენტის მდგომარეობის მიხედვით (28 იანვარი ძველი სტილით, ახლით — 9 თებერვალი).

1897 წლის აღწერას ამავე დროს გააჩნდა მთელი რიგი არსებითი ნაკლოვანებებიც; მათ შორის მთავარი ისაა, რომ იგი ვერ იძლეოდა სწორ სურათს მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის შესახებ.

როგორც ვიცით, ვ. ი. ლენინმა თავის გენიალურ შრომებში სხვა მდიდარ სტატისტიკურ მონაცემებთან ერთად ფართოდ გამოიყენა და პირადად გადაამუშავა 1897 წლის აღწერის მასალები. ცნობილია აგრეთვე, რომ დიდი ლენინის მიერ იმდროინდელი რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის კლასობრივი შემადგენლობა აღნიშნული მასალების მიხედვით დაახლოებით შემდეგი სახით იყო წარმოდგენილი (მცხოვრებთა რიცხვი—სულადობა):

ა) მსვილი ბურჟუაზია, შემამულეები, უმაღლესი მოხელენი და სხვა, დაახლოებით.	3 მილ.
ბ) შეძლებული წვრილი მეურნენი	23,1 "
გ) უღარიბესი წვრილი მეურნენი	35,8 "
დ) პროლეტარები და ნახევრად პროლეტარები	63,7 "
სულ, დაახლოებით	125,6 მილ.

აღნიშნული აღწერის მიხედვით საქართველოს მოსახლეობა დაახლოებით 1.913,9 ათას სულს შეადგენდა, მათ შორის, ქალაქის მოსახლეობა — 312,2 ათას სულს, ხოლო სოფლის მოსახლეობა — 1.601,7 ათას სულს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ჯეროვანი ადგილი დაიკავა სახელმწიფო სტატისტიკამ ქვეყნის მართვისა და სოციალისტური ეკონომიკის განვითარების საქმეში საბჭოთა ხელისუფლების დროს. იმთავითვე განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა მოსახლეობის აღწერას და მისი მასალების დამუშავებას.

მოსახლეობის აღწერა ითვლება დიდმნიშვნელოვან სტატისტიკურ ოპერაციად. ამავე დროს, ჩვენს პირობებში იგი წარმოადგენს უდიდეს სახელმწიფოებრივ ღონისძიებას, რომელიც გამომდინარეობს კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების ყოველდღიური ზრუნვისაგან ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა მუდმივად

მზარდ მატერიალურ და კულტურულ მოთხოვნილებათა მაქსიმალურად დაკმაყოფილების უზრუნველსაყოფად.

ყველასათვის ცნობილია, რომ კაპიტალისტური ეკონომიკისაგან განსხვავებით, სადაც ადამიანი გაბატონებული კლასის ხელში, მაქსიმალური მოგების უზრუნველყოფის მიზნით, ზედმეტი ღირებულებისა და სასტიკი ექსპლოატაციის საგანს წარმოადგენს, ჩვენს ქვეყანაში, როგორც ამას ი. ბ. სტალინი გვასწავლიდა, ადამიანი ყველაზე ძვირფას კაპიტალად ითვლება; იგი არის სოციალისტური საზოგადოების მთავარი საწარმოო ძალა და ამავე დროს შექმნილი მატერიალური დოვლათის მომხმარებელი.

დიდია აღწერის მნიშვნელობა ქვეყნის სახალხო მეურნეობის გეგმიანობისათვის. ცნობილია, რომ სახელმწიფო გეგმების შედგენის დროს პირველყოვლისა ადამიანთა რაოდენობის ცოდნა საჭიროა — როგორც მთავარი მწარმოებლისა და მომხმარებლისა. ამით აიხსნება ისიც, რომ ჩვენთან ქვეყნის სახალხო მეურნეობისა და კულტურული მშენებლობის განვითარების შესახებ არსებულ სტატისტიკურ მაჩვენებელთა სისტემაში მთავარი ადგილი დემოგრაფიულ მონაცემებს უჭირავს.

მოსახლეობის აღწერის დიდი პოლიტიკური და სამეურნეო მნიშვნელობის შესახებ პირველყოვლისა მეტყველებს ის ფაქტი, რომ პირველი საყოველთაო აღწერა საბჭოთა რუსეთში, 1920 წელს, დიდი ლენინის ინიციატივით იქნა ჩატარებული. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო ომების უაღრესად რთულ პირობებშიც კი გლადიმერ ილიას-ძე ლენინმა საჭიროოდ და შესაძლებლად სცნო ასეთი რთული სტატისტიკური ოპერაციის ჩატარება, თანაც მიუთითო, რომ აღწერის მონაცემები საფუძვლად დაედებოდა საბჭოთა მშენებლობას ჩვენს ქვეყანაში.

1920 წლის აღწერა შესულია სახელმწიფო სტატისტიკის ისტორიაში როგორც დემოგრაფიულ-პროფესიონალური და სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. იგი ჩატარებული იყო 28 აგვისტოს მდგომარეობით. სახალხო კომისართა საბჭოს მიერ დეკრეტი აღნიშნული აღწერის ჩატარების შესახებ მიღებულ იქნა 1920 წლის 22 აპრილს ვ. ი. ლენინის თავმჯდომარეობით და ხელის მოწერით. აღწერის ორგანიზაცია და ჩატარება დავალებული ჰქონდა რსსრ ცენტრალურ სტატისტიკურ სამმართველოს და მის ადგილობრივ ორგანოებს.

1920 წლის აღწერის პირადი ფურცელი, რომელიც გათვალისწინებული იყო ცალკეული ადამიანის აღწერისათვის, 18 კითხვას შეიცავდა, მათ შორის: გვარი, სახელი და მამის სახელი, სქესი, ასაკი, ეროვნება, დედაენა, აღნიშვნა უცხოელთა შესახებ, დაბადებისა და მუდმივი საცხოვრებელი ადგილები, ოჯახური მდგომარეობა, წერა-კითხვის მცოდნეობა, განათლების ცენზი, აღნიშვნა 1914-17 და 1918-20 წლების ომებში მონაწილეობის შესახებ, აღნიშვნები სოფლის მეურნეობის შესახებ, აღნიშვნები დანარჩენი სახის მოსაქმეობის შესახებ, რომელ პროფესიას თვლის თავის

სპეციალობად, აღნიშნები ფიზიკურ ნაკლთა შესახებ, აღნიშვნა
ფსიქიურად დაავადებულთა შესახებ.

1922 წლის ნოემბერში ჩატარებული იქნა სრულიად საქართვე-
ლოს ქალაქადგილების მოსახლეობის აღწერა, ხოლო 1923 წელს
ავგისტო-სექტემბერში, — სასოფლო-სამეურნეო აღწერა, სადაც
გათვალისწინებული იყო აგრეთვე დემოგრაფიული მაჩვენებლებიც.
ქალაქადგილების აღწერის შედეგები გამოქვეყნებულ იქნა 1923-24
წლებში, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო აღწერის შედეგები სათე-
მო ჯამების სახით გამოქვეყნდა 1925 წელს. დასახელებული აღწე-
რების შედეგები წარმოადგენდნენ დიდმნიშვნელოვან სტატისტი-
კურ მასალას ახალგაზრდა საბჭოთა საქართველოს ეკონომიკის მარ-
თვისა და განვითარების საქმეში. აღნიშნული მასალები დღესაც
დიდ სამსახურს უწევენ როგორც სახელმწიფო სტატისტიკის ორგა-
ნოებს, ისე დანარჩენ მომხმარებლებს, — განსაკუთრებით რესპუბ-
ლიკის სახალხო მეურნეობისა და კულტურის განვითარების ძირი-
თადი მაჩვენებლების დინამიკის დადგენის საქმეში.

ჩვენ აქ არ შევჩერდებით საქართველოს მოსახლეობის შესახებ
არსებულ ისეთ მეორეხარისხოვან წყაროებზე, როგორიც იყო 1917
წლის სასოფლო-სამეურნეო და საადგილმამულო აღწერა, საქარ-
თველოს ქალაქადგილების 1930 წლის (მსხვილი ქალაქებისა) და 1931
წლის (დანარჩენი ქალაქადგილების) მოსახლეობის აღრიცხვები. 1917
წლის აღწერა მაშინდელი არახელსაყრელი პირობების გამო ვაგრ-
ძელდა რამდენიმე თვე (თითქმის მთელი ზაფხულის განმავლობაში),
მოსახლეობის გაძლიერებული მიმოსვლის პერიოდში არ იყო დაცუ-
ლი მოსახლეობის აღწერისათვის აუცილებელი კრიტიკული მომენტი
და ამდენად მისი შედეგებიც ვერ ჩაითვლება სანდო მასალად. რაც
შეეხება ქალაქადგილების მოსახლეობის 1930 წლისა და 1931
წლის აღრიცხვებს, ისინი ჩატარებული იქნენ სპეციალური დანიშ-
ნულებით (კერძოდ, 1931 წლის აღრიცხვა ჩატარებული იყო სა-
სურსათო ბარათების შემოღებასთან დაკავშირებით) და მათი მასა-
ლებიც არ იყო სათანადოდ გამოყენებული მოსახლეობის რიცხოვ-
ნობისა და დემოგრაფიული ნიშნების დასადგენად. საბჭოთა საქარ-
თველოსათვის მაღალ მეცნიერულ დონეზე ორგანიზებულ პირველ
დემოგრაფიულ აღწერად 1926 წლის აღწერა უნდა ჩაითვალოს.

II. მოსახლეობის 1926 წლის სრულიად საკავშირო აღწერა და მისი შედეგები

აღნიშნული აღწერისათვის მოსამზადებელი სამუშაოები სსრკ
ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მიერ ვერ კიდევ
1924 წელს იქნა დაწყებული. ხოლო, საქართველოში რესპუბლი-
კის ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მიერ აღწერის
მოსამზადებელი მუშაობა გაშლილ იქნა 1926 წლიდან. აღნიშნული
აღწერის ჩატარების შესახებ გაერთიანებული დადგენილება სსრკ
ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და სახალხო კომისარ-
თა საბჭოს მიერ მიღებულ იქნა 1926 წლის 3 სექტემბერს.

მოსახლეობის 1926 წლის სრულიად საკავშირო აღწერა ჩატარებული იყო 17 დეკემბრის მდგომარეობით (პარასკევი). აღნიშნული აღწერის ჩამებში გამოსახულება ჰპოვა ახალგაზრდა საბჭოთა სახელმწიფოს წარმატებებმა იმპერიალისტური და სამოქალაქო ომების მიერ დაზარალებული ქვეყნის სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და მოსახლეობის მატერიალური მდგომარეობის დონის ამაღლების საქმეში. ამავე დროს აღწერის ჩამები საფუძვლად დაედო სოციალიზმის მშენებლობის პირველ ხუთწლიან გეგმას.

1926 წლის აღწერის პროგრამა აგებული იყო მოსახლეობის მაშინდელი საზოგადოებრივი მდგომარეობისა და იმ ძირითადი დემოგრაფიული ნაშენების გათვალისწინებით, რომელთა ცოდნაც იმ დროისათვის აუცილებლობას წარმოადგენდა კომუნისტური პარტიისა და ახალგაზრდა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ქვეყნის მართვისა და სოციალისტური მშენებლობის შემდგომი აღმავლობის საქმეში.

აღწერის ბლანკი (პირადი ფურცელი-ნათარგმნი იყო „პირადობის ბარათად“) ითვალისწინებდა 15 კითხვას, მათ შორის: 1. გვარი, სახელი და მამის სახელი, 2. სქესი, 3. წლოვანება, 4. ეროვნება, 5. დედაენა, 6. სად დაიბადა, 7. რამდენი ხანია, რაც მუდმივად ცხოვრობს აქ, 8. ოჯახური მდგომარეობა, 9. წერა-კითხვის ცოდნა, 10. რა ფიზიკური ნაკლი აქვს, ან მიიმე დასახიჩრება, 11. რა ფსიქიური ნაკლი აქვს, 12. მოსაქმეობა, მდგომარეობა მოსაქმეობაში და შრომის დარგი. მე-13, 14 და 15 კითხვები შეეხებოდნენ დაწვრილებით პასუხს უმუშევართა შესახებ, იმ პირთა შესახებ, რომელთაც არ ჰქონდათ მოსაქმეობა და ცხოვრობდნენ სხვის ხარჯზე. კითხვაზე მოსაქმეობის შესახებ გათვალისწინებული იყო აგრეთვე აღნიშვნა იმ პირთა მიმართ, რომლებიც სარგებლობდნენ დაქირავებულნი რომით.

1926 წლის აღწერის პროგრამისათვის მთელ რიგ სხვა თავისებურებებთან ერთად აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დაკითხვის თურქული არ ითვალისწინებდა განათლების დონეს (ცენსს) და კმაყოფილდებოდა პასუხით წერა-კითხვის ცოდნის შესახებ (რომელ ენებზე იკის წერაც და კითხვაც.... მხოლოდ კითხვა...., თუ სრულიად არ იკის წერა-კითხვა...).

1926 წლის აღწერისათვის დამახასიათებელია აგრეთვე ისიც, რომ დაკითხვის ფურცელთან ერთად, რაც ივსებოდა თითოეულ ადამიანზე ცალკე და გათვალისწინებული იყო ხელით დამუშავებისათვის, დგებოდა საოჯახო ბარათი და სახლმფლობელობის უწყისი საკმაოდ ვრცელი პროგრამით. ეს ორი დამატებითი ფორმულარი, გარდა კრებსითი მაჩვენებლებისა, ითვალისწინებდნენ საზინაო-კომუნალური პირობების, საცხოვრებელი შენობის და დამხმარე ნაგებობათა დეტალურ დახასიათებას.

1926 წლის აღწერის მასალების დამუშავება გრძელდებოდა 3-4 წლის მანძილზე. დამუშავებულ და გამოქვეყნებულ იქნა ყველა ძირითადი ჩამები 56 ტომად. დამუშავების შედეგების გამოქვეყნება ძირითადად 1932 წელს დამთავრდა.

გავიხსენოთ ზოგიერთი დამახასიათებელი მონაცემები მოსახლეობის 1926 წლის აღწერის ჯამებიდან.

1926 წლის აღწერით საქართველოს მოსახლეობა იმდროინდელ საზღვრებში 2.667 ათას კაცს შეადგენდა.

ყურადღებას იმსახურებს ქალთა ხვედრითი წონა 1926 წლის აღწერის მიხედვით: ყოველ ათას მამაკაცზე საქართველოში 978 დედაკაცი მოდიოდა: აფხაზეთში — 927, აჭარაში — 897, სამხრეთ-ოსეთში — 918 (საბჭოთა კავშირში მაშინ ათას მამაკაცზე 1069 დედაკაცი მოდიოდა, მათ შორის: რუსეთში — 1094, უკრაინაში — 1059, ბელორუსიაში — 1043, ხოლო უზბეკისტანსა და თურქმენისტანში — 885). კერძოდ ქართველებს შორის, რესპუბლიკაში, ათას მამაკაცზე 995 ქალი ირიცხებოდა, სომხებს შორის — 972, თურქებში — 924, რუსებში — 1.098, აფხაზებში — 953, ოსებს შორის — 913.

დღევანდელი მკითხველისათვის, განსაკუთრებით ახალგაზრდობისათვის, გარკვეულ ინტერესს უნდა წარმოადგენდეს საქართველოს 1926 წლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიალური დაყოფა. ამისათვის მიზანშეწონილად ვცნობთ, ცნობები მოსახლეობის რიცხოვნობის შესახებ მოვათავსოთ მაშინდელი მაზრებისა და ქალაქების მიხედვით.

ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით მოსახლეობის გაანაწილება შემდეგ სურათს იძლეოდა — ათასობით:

აფხაზეთის ასსრ — 201, აჭარის ასსრ — 132, სამხრეთ-ოსეთის ა. ო. — 87, ახალქალაქის მაზრა — 79, ახალციხის — 97, ბორჩალოს — 87, გორის — 207, დუშეთის — 63, ზემო-სვანეთის — 11, ზუგდიდის — 130, თელავის — 105, ლეჩხუმის — 48, ოზურგეთის — 113, რაჭის — 66, სენაკის — 126, სიღნაღის — 158, ტფილისის — 453, ქუთაისის — 297, შორაპნის — 192 და ფოთის რაიონისა, რომელიც დამოუკიდებლად არსებობდა — 14.

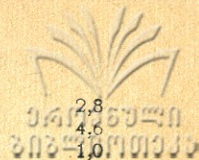
1926 წელს საქართველოში 26 ქალაქი და 16 დაბა (ქალაქის ტიპის დასახლებული ადგილი) ითვლებოდა. მათი მოსახლეობა მთლიანად 594 ათასს შეადგენდა. მათ შორის — ათასობით:

ქალაქები:

ახალქალაქი	3,5	სენაკი	5,5
ახალციხე	12,3	სიღნაღი	4,9
ბათომი	48,5	სოხუმი	21,6
ბორჯომი	5,4	ტფილისი	49,0
გორი	10,5	ფოთი	13,1
გუდაუთი	3,5	ქუთაისი	48,2
დუშეთი	2,1	შაუმიანი	5,6
ზესტაფონი	5,4	ცხინვალი	5,8
ზუგდიდი	5,6	ქიათურა	4,4
თელავი	9,7	ხაშური	7,8
ლიუქსემბურგი	5,7	ხონი	9,0
ოზურგეთი	5,9	სამტრედია	13,7
ონი	2,9	ოჩამჩირე	3,4

ღაბები:

აბასთუმანი	1,2	სახჩერე	2,8
ბაკურიანი	0,8	სურამი	4,6
გაგრა	3,7	ტყიბული	1,0
ვილისციხე	5,9	ქობულეთი	1,9
ლაგოდეხი	1,6	ყულევი	0,9
ლანჩხუთი	3,7	ჩხარი	1,4
მანგლისი	2,9	წალკერი	1,4
მცხეთა	1,5	ცაგერი	1,9

გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს ცნობები მოსახლეობის სიმჭიდროვის შესახებ მაშინდელი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით. საქართველოში მცხოვრებთა რიცხვმა ერთ კვადრატულ კილომეტრზე 39 სული შეადგინა, (ახერბაიჯანში — 27, სომხეთში — 28, ხოლო მთლიანად საბჭოთა კავშირში — 7 სული. კერძოდ, სოფლის მოსახლეობის სიმჭიდროვე საქართველოში 30 სულს უდრიდა, საბჭოთა კავშირში — 6 სულს).

ცალკეული ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით სიმჭიდროვის მაჩვენებლები შემდეგ სურათს იძლეოდა: აფხაზეთი — 25 სული, აჭარა — 51, სამხრეთ-ოსეთი — 24, ახალქალაქის მაზრა — 29, ახალციხის — 37, ბორჩალოს — 29, ზემო-სვანეთის — 4, გორის — 44, დღუშეთის — 15, ზუგდიდის — 51, ქუთაისის — 85, ლეჩხუმის — 21, ოზურგეთის — 57, რაჭის — 28, სენაკის (ფოთის რაიონის ჩათვლით) — 68, სიღნაღის — 26, თელავის — 24, ტფილისის — 75, შორაპნის — 70 სული.

აქედან ჩანს, რომ ყველაზე უფრო მჭიდროდ დასახლებულ ადგილებად 1926 წლის აღწერის ცნობებით ქუთაისის, თბილისისა და შორაპნის მაზრები ითვლებოდნენ; მომდევნო ადგილები სენაკის, ზუგდიდისა და ოზურგეთის მაზრებს ეკავათ. თბილისის მაზრის დასახლების სიმჭიდროვეზე გარკვეულ გავლენას ქალაქის მოსახლეობა ახდენდა, რომელთა გარეშეც ერთ კვ. კილომეტრზე 26 სული მოდიოდა.

დასახლებულ ადგილთა რიცხვი მაშინ საქართველოში 4.733 უდრიდა, აქედან ქალაქადგილები — 42, სოფელადგილები — 4.691. სოფელადგილთა შორის 10 სოფლის მოსახლეობა დაახლოებით 5-10 ათას სულს უდრიდა (ანაგა — 5.051, გურჯაანი — 6.410, დიდი-ჯიხაში — 6.582, კარდანახი — 5.789, კულაში — 6.562, მარტყოფი — 5.068, ყვარელი — 5.571, სავარჯო — 5.625, ფარცნაყანები — 5.435, შილდა — 5.158), ხოლო 72 სოფლიდან თითოეულის მოსახლეობა 20 სულს არ აღემატებოდა.

1926 წლის აღწერის პირად ფურცელში და ინსტრუქციაში წინა აღწერებისაგან განსხვავებით თავისებურად იყო დაყენებული საკითხი ეროვნების შესახებ. მაგ., თუ 1920 წ. აღწერის დროს სააღწერო ფურცლის კარნახში ეროვნების შესახებ ჩაწერილი იყო „национальность“ 1926 წლის აღწერის პირად ფურცელში ნაჩვენები იყო „народность“. რუსული გამოთქმის მიხედვით პირველი უფრო ფართო მცნებაა, ვიდრე მეორე, ქართულ ენაზე კი, სამწუხაროდ,

ვერ იყო გამონახული შესაფერისი თარგმანი და „народности“ ნათარგმნი იყო ეროვნებად, რაც ამ შემთხვევაში არ ემთხვევა რუსული სიტყვის გაგებას და, ჩვენი აზრით, ასახავს მცნებას „национальность“-ის შინაარსს. 1926 წლის აღწერის დროს სიტყვა „национальность“-ის კარნახით ნაგულისხმევი იყო მოსახლეობის შემადგენლობის შესწავლა არა ძირითადი ეროვნებების მიხედვით, რასაც ჩვენ „ეროვნებას“ ვეძახით, არამედ ტომობრივი, ეთნიური მაჩვენებლების მიხედვით. ასეთივე მითითებებს იძლეოდა აღწერის ინსტრუქციაც. ამით იყო გამოწვეული ის, რომ 1926 წლის აღწერის დროს ეროვნებათა კლასიფიკაციაში პირობით შეტანილი იყო „მეგრელი“, „სვანი“, „აჭარელი“ და სხვა, თვითდასახელების პრინციპის მიხედვით. აღწერის მასალების პირველადი დამუშავებაც შესაბამისი წესით ჩატარდა. თვითდასახელების პრინციპის გამო აღწერის მასალებში ეროვნების შესახებ ხშირად ვხვდებოდით ჩანაწერებს არა მარტო მეგრელების, აჭარლებისა და სვანების შესახებ, რომლიდანაც იგივე ქართველები არიან და ცალკე ეროვნებას არ წარმოადგენენ, არამედ რაჭველების, იმერლების, კახელების, თუშების, ხევსურების და ქართველთა დანარჩენ ჯგუფთა შესახებაც. თუ გავითვალისწინებთ, რომ თვითდასახელების პრინციპის დროს მეგრელების, სვანების, ლაზებისა და აჭარლების ნაწილი თავის ეროვნებად ჩვეულებისამებრ „ქართველს“ დაასახელებდა, მათ შესახებ 1926 წლის აღწერას არ შეეძლო მოეცა სწორი სურათი (აჭარელად თავი აჩვენა 71.390, მეგრელად — 242.249, ლაზად — 639, სვანად — 13.158 — ქართველმა).

ეროვნებათა მიხედვით საქართველოს მოსახლეობა შემდეგნაირად ნაწილდებოდა — ათასობით:

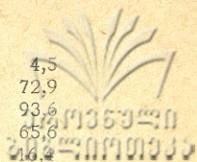
	აბსოლ. რიცხვი	% —
ქართველები	1778,2	67,2
სომხები	307,0	11,6
აზერბაიჯანელი თურქები	137,9	5,2
აფხაზები	56,8	2,1
ოსები	113,3	4,3
რუსები	96,1	3,6
ბერძნები	54,1	2,5
ებრაელები	30,5	1,2
დანარჩენი ეროვნებანი	60,3	2,3

(ებრაელთა რიცხვში 20,6 ათასი ქართველი ებრაელი ითვლებოდა).

მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა ქალაქისა და სოფელადგილების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლეოდა — პროცენტებში:

	სოფლად.	ქალაქად
ქართველები	84,0	16,0
სომხები	51,3	48,7
აზერბაიჯან. თურქები	95,2	4,8
რუსები	27,0	73,0
აფხაზები	95,5	4,5

ოსები	95,5	4,5
ქართველები ებრაელები	27,1	72,9
დანარჩენი ებრაელები	6,4	93,6
უკრაინელები	34,4	65,6
ბერძნები	83,6	16,4
გერმანელები	41,8	58,2
დანარჩენი ეროვნებები	56,5	43,5

გარკივოლ ინტერესს წარმოადგენს რესპუბლიკის დედაქალაქის თბილისის (1926 წელში ტფილისად იწოდებოდა) მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა. 1926 წლის აღწერის ცნობებით ქალაქ თბილისში სულ აღრიცხული იყო 70-მდე ეროვნება, მათ შორის: ქართველები — 112.206, სომხები — 100.148, რუსები — 45.937, უკრაინელები — 1.485, პოლონელები — 1.775, გერმანელები — 3.156, ბერძნები — 1.402, ებრაელები — 8.962, (მათ შორის ქართველი ებრაელი — 3.160), თათრები — 486, აისორები — 1.861, ოსები — 2.890, ქურთები 458, იეზიდები — 2.044, სპარსელები — 765, თურქები — 5.836 და სხვა. უფრო დაწვრილებით ქვემოთ იქნება მოცემული. ცნობები ქ. თბილისის შესახებ.

1926 წლის აღწერით ქართველების რიცხვი მთლიანად სსრ კავშირში 1820,9 ათას კაცს შეადგენდა, მათ შორის საქართველოზე 98,2 პროცენტი მოდიოდა. სომხები მთელ კავშირში იმ დროს ითვლებოდნენ — 1.567,5 ათასი; მათ შორის სომხეთზე მოდიოდა 47,3 პროცენტი; აზერბაიჯანელების რიცხვი კავშირში 1706,4 ათასს შეადგენდა, მათგან აზერბაიჯანზე 84,3 პროცენტი მოდიოდა.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება თუ დავასახელებთ ცალკეულ ეროვნებათა ზრდის მაჩვენებლებს 1897 წელთან შედარებით:

1926 წ. % 1897 წელთან

რუსები	143
უკრაინელები	154
ბელორუსები	133
პოლონელები	147
ქურთები და იეზიდები	180
ქართველები	137
სომხები და ხემშინები	147
ოსები	159
ციგნები და ბოშები	189
ტალიშები	218
ლიტველები, და ქმედები	230
ლატიშები	208
ბერძნები	141
გერმანელები	120
ებრაელები	106

უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა პირადი ფურცლის სათანადო კითხვის პასუხს დედაენის მიხედვით, რომელიც ხშირად არ ემთხვევა ძირითადი ეროვნების ენას (ამ კითხვაზე 1926 წლის აღწერის ინსტრუქცია შემდეგ განმარტებას იძლეოდა: „დედაენად ითვლება ის ენა, რომელიც დაკითხულმა პირმა ყველაზე უკეთ იცის, ან რომელზედაც ის ჩვეულებრივ ლაპარაკობს“).

საქართველოს მოსახლეობის განაწილება ეროვნებისა და დედინების მიხედვით 1926 წ. აღწერის ცნობების თანახმად შემდეგ სურათს იძლეოდა, პროცენტებში:

	სოფლად	ქალაქად	სულ
1. ქართველები	72,9	49,0	67,2
ქართ. დედაენით	74,6	56,0	70,5
2. სომხები	7,6	25,6	11,6
სომხ. დედაენით	5,5	19,5	8,6
3. თურქები	6,4	1,1	5,2
თურქ. დედაენით	8,2	1,3	6,7
4. აფხაზები	2,6	0,4	2,1
აფხაზ. დედაენით	2,2	0,4	1,8
5. ოსები	5,3	0,9	4,3
ოსური დედაენით	5,1	0,7	4,1
6. რუსები	1,3	12,0	3,6
რუსული დედაენით	1,5	15,0	4,5
7. ებრაელები	0,3	4,2	1,2
ებრ. დედაენით	0,0	0,7	0,2
8. ბერძნები	2,2	1,5	2,5
ბერძნ. დედაენით	1,4	2,0	1,5

დასახელებული მაჩვენებლები საშუალებას იძლევა დავსაკვანთ, რომ ქართულ ენაზე მოლაპარაკენი საქართველოში გაცილებით მეტი ყოფილა (70,5%), ვიდრე თვით ქართველები (67,2%); ასეთივე სურათს აქვს ადგილი რუსულ და აზერბეიჯანულ (თურქულ) ენათა შესახებაც:—ამ ენაზე მოლაპარაკენი მეტი იყო, ვიდრე თვით ამ ეროვნებათა მატარებლები. რაც შეეხება სომხებს, აფხაზებს, ოსებს, ებრაელებსა და ბერძნებს მათ საგარძნობ ნაწილს დედაენად 1926 წლის აღწერის დროს სხვა ეროვნებათა ენები უჩვენებია.

1926 წლის აღწერით 1788,2 ათასი ქართველიდან თავის დედაენად ქართული ენა მიიჩნია 99,0%, თურქული — 0,7%, რუსული — 0,1%; 307 ათასი სომეხიდან დედაენად სომხური მხოლოდ 73,2% მიიჩნია, ქართული — 24,1%, რუსული — 1,7%, თურქული — 0,9%; 56,8 ათასი აფხაზიდან დედაენად აფხაზური 84,0% დაასახელა, ქართული ენა 15,7% და ა. შ.

1926 წლის აღწერის პროგრამის ერთ-ერთ ძირითად კითხვას წერა-კითხვის მცოდნეობა წარმოადგენდა — ეს მით უფრო, რომ მაშინ ჯერ კიდევ საგარძნობი ადგილი ეჭირა წერა-კითხვის უცოდინარობას და ახალგაზრდა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მისი ლიკვიდაცია საბრძოლო ამოცანას წარმოადგენდა. წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი მაშინ საქართველოში რესპუბლიკის მთელი მოსახლეობის მიმართ 36,7% შეადგენდა (აზერბეიჯანში — 8,4%, სომხეთში — 25,2%); ხოლო თუ შევუფარდებთ წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვს ხუთი წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობას (როგორც ეს მიღებული იყო 1926 წლის აღწერის დროს, რადგანაც 5 წლის ასაკშიდაც გვხვდებოდნენ წერა-კითხვის მცოდნენი), წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი რესპუბლიკაში 43,1% შეადგენდა, მათ შორის ქალაქად — 72,%, სოფლად — 34,4%.

10	წლის	17,0	17,7
20-24	„	117,2	114,1
25-29	„	99,1	107,6
30-39	„	164,8	166,0
40-49	„	113,6	99,9
50-59	„	80,7	78,8
60 წლისა და უფროსი		115,0	116,5

ყურადღებას იმსახურებს ცალკეული ასაკობრივი ჯგუფის მოსახლეობის ხვედრითი წონები. ნორმალური სტრუქტურის დროს უმცროსი ასაკის მოსახლეობა მეტი უნდა იყოს, ვიდრე უფროსი ასაკის მცხოვრებთა რიცხვი; აქ კი მთელ რიგ შემთხვევებში შებრუნებულ სურათს აქვს ადგილი. მაგალითად, 9-11 წლის ასაკის მოსახლეობა (151,6 ათასი) ნაკლებია 12-14 წლის ასაკის მოსახლეობაზე (197,9 ათასი). ეს ძირითადად იმით აიხსნება, რომ 9-11 წლის ასაკის მოზარდების დაბადება ემთხვევა 1-ლ იმპერიალისტურ ომში მამაკაცების გაწვევის პერიოდს, რასაც არ შეეძლო თავისი უარყოფითი გავლენა არ მოეხდინა მოსახლეობის ბუნებრივი ზრდის დონეზე. რაც შეეხება ბავშვების რიცხვს ერთი წლის ასაკამდე (83,3 ათასი, მათ შორის ვაჟები—42,9, გოგონები—40,4), აგრეთვე 1-4 წლიან ბავშვთა რაოდენობას, მათი რიცხვი საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ 1-ლი იმპერიალისტური ომისა და მის მომდევნო წლებში ვაჟები გაცილებით მეტი იბადებოდნენ, ვიდრე გოგონები; გარდა ამისა, დაბადებულთა ყოველწლიური რიცხვი 1922-1926 წლებში დაახლოებით 90-100 ათას შეადგენდა (შესაბამისი ასაკის ბავშვთა სიკვდილიანობის სავარაუდო კოეფიციენტის გათვალისწინებით), რაც 35-36 დაბადების შემთხვევას შეადგენს ყველა 1.000 მცხოვრებზე.

ძალზე საინტერესოა 1926 წლის აღწერის მასალების დამუშავების შედეგები მოსახლეობის მოსაქმეობაში მდგომარეობისა (საზოგადოებრივი ჯგუფები) და სახალხო მეურნეობის დარგების მიხედვით განაწილების შესახებ. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ დემოგრაფიული აღწერების დროს ყველაზე რთულ და საპასუხისმგებლო ნაწილს როგორც სააღწერო ფურცლის შედგენის, ისე შევსებული მასალის კრიტიკისა და დამუშავების მხრივ, — მოსაქმეობა წარმოადგენს. ამ ამბავს ართულებს ისიც, რომ საქმე გვაქვს მოსაქმეობის მრავალფეროვან კლასიფიკაციასთან და პროფესიათა სიმრავლესთან: ამდენად, აღნიშნული კითხვის შესახებ ცნობების ჩაწერა და დამუშავება მოითხოვს აღწერის პერსონალის მაღალ კვალიფიკაციას და განსაკუთრებულ ყურადღებას.

აქ ჩვენ არ შევჩერდებით მოსახლეობის განაწილებაზე მოსაქმეობათა (პროფესიების, სამუშაოს სახის) მიხედვით და დავკმაყოფილდებით მხოლოდ საზოგადოებრივი ჯგუფებისა (მდგომარეობა მოსაქმეობაში) და სახალხო მეურნეობის დარგების შესახებ არსებული კრებებითი მაჩვენებლებით.

1926 წლის აღწერის კლასიფიკაციის თანახმად მოსახლეობა ნაწილდებოდა შემდეგ საზოგადოებრივ ჯგუფებად: მუშები, მოსამ-

სახურენი, თავისუფალი პროფესიის პირნი, პატრონები დაქირავებული შრომით, პატრონები დაქირავებული შრომის გარეშე (არტელის წევრების ჩათვლით), მარტოხელები, მოსაქმეობაში დამხმარე ოჯახის წევრები, პირნი, რომელთაც არა აქვთ ან არ დაუსახელებიათ მოსაქმეობა, უმუშევრები, სამხედრონი.

გარდა საზოგადოებრივი ჯგუფებისა, მოსახლეობა იყოფოდა აგრეთვე ორ დიდ ჯგუფად: თვითმოქმედნი და არა თვითმოქმედნი. თვითმოქმედთა ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ ყველა ის პირნი, რომელთაც ჰქონდათ მოსაქმეობა ან შემოსავლის სხვა დამოუკიდებელი წყარო, — სტიპენდიატების, პენსიონერების, სამხედროებისა და ოჯახის დამხმარე წევრთა ჩათვლით. ბავშვები 10 წლამდე, აგრეთვე დანარჩენი სარჩენები არა თვითმოქმედთა ჯგუფს მიეკუთვნებოდა.

1926 წლის აღწერის მასალების დასამუშავებლად დადგენილი იყო სახალხო მეურნეობის დარგების შემდეგი კლასიფიკაცია: სოფლის მეურნეობა, საქარხნო - საფაბრიკო მრეწველობა, შინა და ხელნაწერი მრეწველობა, მშენებლობა, რკინიგზის ტრანსპორტი, ტრანსპორტის დანარჩენი დარგები, ვაჭრობა და კრედიტი, დაწესებულებები, დანარჩენი დარგები.

რესპუბლიკის მოსახლეობის განაწილება საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლეოდა — ათასობით:

	თვითმოქმედნი:		არათვითმოქმედნი:	
	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.
ა) მუშები	60,6	6,0	38,0	76,8
ბ) მოსამსახურენი	53,4	21,1	40,8	87,5
გ) თავისუფ. პროფ. პირნი	1,9	0,8	1,3	2,9
დ) პატრონები დაქ. შრომით	14,2	3,7	16,4	27,7
ე) პატრ. დაქ. შრომ. გარეშე	242,9	13,9	276,5	427,0
ვ) მარტოხელები	144,5	14,3	149,6	298,9
ზ) მოსაქმეობაში დამხ. ოჯახის წევრები	231,7	287,1	—	—
თ) პირნი, რომელთაც არა აქვთ ან არ დაუსახელებიათ მოსაქმეობა	16,9	13,4	7,3	13,0
ი) უმუშევრები	9,6	3,7	3,7	8,4
კ) სამხედრონი	25,1	0,0	1,0	3,2

ზემოთ მოცემული ცხრილის ქვემდებარეში ჩამოთვლილია ათი საზოგადოებრივი ჯგუფი, რომელთა მიმართაც დასახელებულია თვითმოქმედნი და არა თვითმოქმედნი სქესის მიხედვით. ერთი შეხედვით გაუგებარი ხდება, როგორ შეიძლება, მაგალითად, მუშები ან მოსამსახურეები იყვნენ არა თვითმოქმედნი. ამისათვის საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ თვით მუშები და მოსამსახურეები თვითმოქმედთა რიცხვს ეკუთვნებიან, ხოლო მათ კმაყოფიანე მყოფნი კი, შესაბამისად, მუშებისა და მოსამსახურეების საზოგადოებრივი ჯგუფის არათვითმოქმედთა რიცხვს; ასევე იგულისხმება დანარჩენი საზოგადოებრივი ჯგუფების მიმართაც.

1926 წლის აღწერის პროგრამით გათვალისწინებული იყო კით-

✓ ხვა ოჯახური მდგომარეობის შესახებ. აღწერის მასალების დაშლა შეეება ამ კითხვის მიხედვით შეეხო როგორც მამაკაცებს, ისე დედაკაცებს 15 წლის ასაკის ზემოთ. აღწერის ინსტრუქციის შესაბამისად ოჯახური მდგომარეობის შესახებ გათვალისწინებული იყო შემდეგი პასუხი: უცოლო ან გაუთხოვარი, ცოლიანი ან ქმრისა, ქვრივი, გაცილებული. აღნიშნული კითხვის მიხედვით რესპუბლიკის 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა შემდეგი სახით ნაწილდებოდა — ათასობით:

1	2	მათხოვრის			
		უცოლო- გაუთხო- ვარი	ცოლიანი - ქმრისა	ქვრივი	გაცილებული
მამაკაცები 15 წლისა და უფროსი ასაკის	818,1	259,5	517,4	34,9	2,1
აქედან: 15—19 წლისა	127,0	121,2	5,2	0,0	0,0
20—24 "	117,2	78,6	36,9	0,6	0,3
25—29 "	99,1	81,0	66,5	0,7	0,3
30—34 "	85,2	11,0	72,4	1,1	0,3
35—39 "	79,6	5,4	72,2	1,4	0,2
40—44 "	64,7	3,0	59,5	1,7	0,3
45—49 "	48,9	1,9	44,8	1,8	0,2
50—54 "	44,8	1,9	40,1	2,5	0,1
55—59 "	35,9	1,2	31,8	2,6	0,1
60—64 "	41,4	1,5	34,9	4,9	0,1
65—69 "	19,7	0,6	15,9	3,0	0,0
70 წლისა და უფრ.	53,9	2,0	37,0	14,5	0,1
დედაკაცები 15 წლისა და უფროსი ასაკის	816,3	147,0	517,3	143,4	4,3
აქედან 15—19 წლის	132,7	95,6	36,0	0,3	0,3
20—24 "	114,1	26,3	84,9	1,6	0,7
25—29 "	107,5	10,1	92,3	3,7	1,0
30—34 "	90,7	4,3	78,0	7,2	0,8
35—39 "	75,2	2,6	63,2	8,5	0,5
40—44 "	62,1	2,2	47,0	11,7	0,4
45—49 "	37,8	1,3	27,0	9,1	0,2
50—54 "	46,2	1,2	29,6	14,9	0,2
55—59 "	32,6	0,7	19,6	12,0	0,1
60—64 "	47,9	1,0	20,1	26,4	0,1
65—69 "	16,1	0,4	6,1	9,5	0,0
70 წლისა და უფრ.	52,5	1,1	12,5	38,4	0,1

(აღნიშნული ცხრილით სარგებლობის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნას, რომ მეორე სვეტის მონაცემი გარკვეული ოდენობით აღემატება 3-6 სვეტების მონაცემთა ჯამს იმ პირთა ხარჯზე, რომელთა მიმართ ოჯახური მდგომარეობის შესახებ არ იყო გაცემული გარკვეული პასუხი).

1926 წლის აღწერის პირად ფურცელში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკირა აგრეთვე კითხვებს ფიზიკური ნაკლის (დასახიჩრებათა) და სულით დაავადებულთა შესახებ. აღნიშნულ კითხვაზე გაცემულ-

ლი პასუხის საფუძველზე დადგენილი ფიზიკური ნაკლის მქონეთა და სულით ავადმყოფთა რიცხვი, ცალკეული სახეების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

ეროვნული
საბჭოთა

	მამაკაცი	დედაკაცი
სულ დასახიარებულნი და სულით ავადმყოფნი მათ შორის:	6753	3721
უსინათლონი	1151	1028
მ. შ. დაბადებით	129	92
ყრუ-მუნჯი	623	468
კიდურების სიღამბლით	1028	734
ერთი ხელის უქონლობით	756	174
ორი ხელის უქონლობით	23	4
ერთი ფეხის უქონლობით	867	246
ორი ფეხის უქონლობით	208	62
სულით ავადმყოფნი	2097	1005
მ. შ. დაბადებით	352	185

ასეთია საქართველოს მოსახლეობის ძირითადი მაჩვენებლების მოკლე მიმოხილვა 1926 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით.

ქვემოთ შევხებით მოსახლეობის 1939 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის მოკლე დახასიათებას და მისი მასალების დამუშავების ძირითად მაჩვენებლებს.

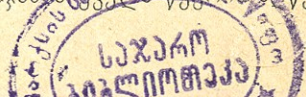
III. მოსახლეობის 1939 წლის სრულიად საკავშირო აღწერა და მისი შედეგები

1926 წლის შემდეგ საკავშირო აღწერა 1937 წელს ჩატარდა — 6 იანვრის მდგომარეობით. მაგრამ, იმის გამო, რომ დარღვეული აღმოჩნდა მთავრობის მიერ დამტკიცებული აღწერის საორგანიზაციო გეგმა, რამაც გამოიწვია ცნობების დამახინჯება და აღურიცხველობა, აღწერის შედეგები გაუქმებულად იყო გამოცხადებული და მოსახლეობის მორიგი სრულიად საკავშირო აღწერა ჩატარებულ იქნა 1939 წელს 17 იანვრის მდგომარეობით.

მოსახლეობის 1939 წლის აღწერის მასალებში ნათელი გამოხატულება პპოვა იმ უდიდესმა რაოდენობრივმა და თვისობრივმა ცვლილებებმა, რომლებსაც მიაღწია ჩვენმა ქვეყანამ სახალხო მეურნეობისა და კულტურის ყველა დარგში კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის განუხრელი ხელმძღვანელობის შედეგად.

მოსახლეობის 1939 წლის აღწერის პროგრამა საგრძნობლად განსხვავდებოდა 1926 წლის აღწერის პროგრამისაგან. იგი უკვე აღარ ითვალისწინებდა ადამიანთა ისეთი მაჩვენებლების აღწერას, რომლებიც ეკონომიკისა და კულტურის დონის შესაბამისად აღარ წარმოადგენენ დაკვირვების ინტერესს. სამაგიეროდ საგრძნობლად იქნა გაფართოებული მაჩვენებლები განათლების დონის შესახებ; გარდა ამისა, 1939 წლის აღწერის საღწერო ფურცელი, 1926 წლის დაკითხვის პირად ფურცლისაგან განსხვავებით, ადამიანთა აღწერას არა ერთი ადამიანის, არამედ ოჯახის ცენტრს წყვეტს აღწერას.

1939

1939 წლის აღწერის მასალების დამუშავება განხორციელდა ბულ იქნა მექანიზირებული წესით ქ. ქ. მოსკოვსა და ლენინგრადში, ხოლო მასალების დაშიფრვა და დამუშავებისათვის მომზადდება შესრულებული იყო მოკავშირე რესპუბლიკების სტატისტიკური სამმართველოების მიერ. საქართველოს მასალის დამუშავება შესრულებული იყო ქ. ლენინგრადის მექანიზირებული გამოთვლის ფაბრიკის მიერ.

სამწუხაროდ უნდა აღინიშნოს, რომ 1939 წლის აღწერის მასალების სრულიად გამოყენებას და გამოქვეყნებას ხელი შეუშალა ფაშისტური გერმანიის ვერაგულმა თავდასხმამ ჩვენს ქვეყანაზე 1941 წ. ივნისში. 1941 წლის 2 ივნისს საინფორმაციო სახით გამოქვეყნებული იქნა მხოლოდ მოსახლეობის რიცხვი რესპუბლიკების, ოლქებისა და მხარეების, ქალაქებისა და სოფელადგილების მიხედვით, ისეთი მსხვილი ქალაქების გამოყოფით, რომელთა მოსახლეობა 50 ათას სულს აღემატებოდა.

მოსახლეობის 1939 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის სააღწერო ფურცელი, გარდა სამისამართო ნაწილისა, შემდეგ კითხვებს შეიცავდა (16 კითხვა):

1. დამოკიდებულება ოჯახის უფროსთან (ცოლი, შვილი, დედა, და, ძმისწული და სხვა).

2. აქ მუდმივად ცხოვრობს თუ დროებით?

3. დროებით მცხოვრებთათვის აღინიშნოს:

ა) მუდმივი ბინადრობის ადგილი;

ბ) რამდენი ხანია რაც წამოსულია მუდმივი ბინადრობის ადგილიდან.

4. მუდმივად აქ მცხოვრებთათვის, მაგრამ დროებით არმყოფთათვის ჩაიწეროს „დროებით არ იმყოფება“ და აღინიშნოს რამდენი ხანია, რაც არ იმყოფება.

5. სქესი (მამრობითი, მდედრობითი).

6. რამდენი წელი შეუსრულდა დაბადებიდან. ერთ წლისაზე უმცროს ბავშვებისათვის კი — რამდენი თვე?

7. ე რ ო ვ ნ ე ბ ა.

8. დ ე დ ა ე ნ ა.

9. ქორწინებაში იმყოფება თუ არა?

10. რომელი სახელმწიფოს მოქალაქეა?

11. წერა-კითხვის ცოდნა:

ა) კითხულობს და წერს, თუ მხოლოდ კითხულობს რომელსა-მე ენაზე;

ბ) თუ სრულიად უცოდინარია წერა-კითხვისა.

12. მოსწავლეთათვის აღინიშნოს:

ა) სასწავლებლის, სკოლის ან კურსების სრული სახელწოდება;

ბ) რომელ კლასში ან რომელ კურსზეა (კურსებისათვის, სწავლის ერთ წელზე ნაკლები ხანგრძლივობით, ჩაიწეროს „მოკლევად“).

13. დაამთავრა თუ არა საშუალო ან უმაღლესი სკოლა (ჩაიწეროს „საშ.“, „უმ.“).

14. მოსაქმეობა (სამსახური) ამჟამად ან საარსებო საშუალებათა სხვა წყარო.

15. მუშაობის ადგილი (საწარმოს, კოლმეურნეობის, დაწესებულების სახელწოდება).

16. რომელ საზოგადოებრივ ჯგუფს ეკუთვნის: მუშების, მოსამსახურეების, კოლმეურნეების, კოოპერირებული შინამრეწველების, ერთპირივნიანი ვლეხების, არაკოოპერირებული შინამრეწველების, თავისუფალი პროფესიის პირების თუ კულტის მსახურთა და არამშრომელი ელემენტების ჯგუფს?

სააღწერო ფურცელი გათვალისწინებული იყო რვა სული ადამიანის ჩასაწერად — ერთი მეურნეობის ან ოჯახის მცხოვრებთათვის ცალკე.

1939 წლის აღწერის ცნობებით სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების მოსახლეობის რიცხვი 1939 წლის საზღვრებში შემდეგი მონაცემებით ხასიათდებოდა — ათასობით:

	ქალაქის.	სოფლის	სულ	1939 წ. % 1926 წ.-თან.
1. რუსეთის სსრ	— 36658,0	72620,6	109278,6	116,9
2. უკრაინის სსრ	— 11195,6	19764,6	30960,2	106,6
3. ბელორუსიის სსრ	— 1372,5	4195,5	5568,0	111,7
4. აზერბაიჯანის სსრ	— 1160,7	2049,0	3209,7	138,7
5. საქართველოს სსრ	— 1066,6	2475,7	3542,3	132,3
6. სომხეთის სსრ	— 366,4	915,2	1281,6	145,4
7. თურქმენეთის სსრ	— 416,4	837,6	1254,0	125,6
8. უზბეკეთის სსრ	— 1445,0	4837,4	6282,4	137,6
9. ტაჯიკეთის სსრ	— 251,9	1233,2	1485,1	143,9
10. ყაზახეთის სსრ	— 1706,1	4439,8	6145,9	101,2
11. ყირგიზეთის სსრ	— 270,6	1188,7	1459,3	145,7
სულ სსრ კავშირში	55909,9	114557,3	170467,2	115,9

სსრ კავშირის მოსახლეობის მთელი რიცხვიდან ქალაქის მოსახლეობა 32,8 პროცენტს შეადგენდა (1926 წ. — 17,9%), სოფლის — 67,2 პროცენტს (1926 წ. — 82,1%). მოსახლეობის მთელ ჯამში მამაკაცები — 48,2 პროცენტს შეადგენდნენ, ქალები 51,8 პროცენტს.

როგორც ზემოდასახელებული მონაცემებიდან ჩანს, საქართველოს მოსახლეობა 1926 წელთან შედარებით გაცილებით მეტ ზრდას იძლევა, ვიდრე სსრ კავშირის მთელი მოსახლეობა. საგრძნობლად გაიზარდა ქალაქ ადგილების მცხოვრებთა რიცხვი (+79,5%), რაც უშუალო შედეგია იმ ღონისძიებებისა, რომლებსაც ატარებდა საბჭოთა მთავრობა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციისა და სოციალისტური მშენებლობის აღმავლობის საქმეში, აღნიშნული ფაქტორების გამო მნიშვნელოვნად გადიდა ქალაქის მცხოვრებთა ზვედრითი წონა მთელ მოსახლეობაში. ასე, მაგალითად, თუ 1897 წლის აღწერით სსრ კავშირში ქალაქის მცხოვრებთა პროცენტი 14,8 არ აღემატებოდა, ხოლო 1926 წლის აღწერით — 17,9-ს, 1939 წლის აღწერის მიხედვით იგი 32,8-მდე გაიზარდა. შესაბამისად შემცირდა სო-

ფლის მოსახლეობის ხვედრითი წონა (1897 წ. — 85,2%, 1926 წ. — 82,1%, 1939 წ. — 67,2%).

საქართველოში ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითმა წილმა 1939 წლისათვის 30,1 პროცენტი შეადგინა, ნაცვლად 22,3 პროცენტისა 1926 წლისათვის და 16,3 პროცენტისა 1897 წლისათვის.

1926 წელთან შედარებით საგრძნობლად გაიზარდა აფხაზეთის, აჭარის, სამხრეთ ოსეთის და ქ. თბილისის მოსახლეობაც. 1939 წლის აღწერით აფხაზეთის ასსრ მოსახლეობა 312,0 ათას კაცს შეადგენდა (1926 წ. 201,0 ათასი), აჭარის ასსრ—200,7 ათასს (1926 წ. — 132,0 ათასი), სამხრეთ ოსეთის ა. ო. — 106,0 ათასს (1926 წ. 87,4 ათასი), ქ. თბილისისა—519,2 ათასს (1926 წ.—294,0 ათასი), ქ. თბილისის მოსახლეობის ზრდამ 1926 წელთან შედარებით, ე. ი. 12 წლის მანძილზე, 76,6 პროცენტი შეადგინა.

1939 წლისათვის შესაბამისად გაიზარდა მოსახლეობის სიმჭიდროვეც. თუ 1926 წელს სიმჭიდროვის კოეფიციენტი ერთ კვადრ. კილომეტრზე 38,7 სულს უდრიდა, 1939 წლისათვის მან, დაახლოებით, 51 სული შეადგინა.

1939 წლისათვის მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა რესპუბლიკის მოსახლეობის სქესობრივი შემადგენლობის (თანაშეფარდების) მაჩვენებლები 1926 და 1897 წლებთან შედარებით.

სქესობრივი შემადგენლობა (თანაშეფარდება) 1897, 1926 წ. წ. აღწერების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლეოდა პროცენტებში:

	მამრობითი	მდედრობითი
1897 წელი	53,4	46,6
1926 „	50,5	49,5

თუ აღნიშნულ წლებში მამაკაცები სჭარბობდნენ მოსახლეობის მთელ ჯამში, 1939 წელს თანაშეფარდება ქალების სასარგებლოდ შეიცვალა.

მოსახლეობის აღწერის პროგრამის ერთ-ერთ მთავარ კითხვას წლოვანება წარმოადგენს. ამ ნიშნის მიხედვით მოსახლეობის შესწავლას უაღრესად დიდი პრაქტიკული და თეორიული მნიშვნელობა ენიჭება (შრომის უნარიანი ან სკოლის ასაკის მოსახლეობის დადგენა, შრომის ბალანსების შედგენა, მოკვდაობისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის კოეფიციენტების გამოანგარიშება და სხვა). კერძოდ, 1939 წლის აღწერის მასალები დამუშავებული იყო თითოეული ასაკის ცალკე ჯგუფებად 99 წლამდე, ქალაქის, სოფლისა და სქესობრივი შემადგენლობის მიხედვით. მასალის დამუშავება განხორციელებული იყო აგრეთვე მსხვილ ასაკობრივ ჯგუფებადაც (7 წლამდე, 8-11 წლ., 12-14 წლ., 15-19 წლ., 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-79, 80-89, 90-99, 100 წლის და უხნესი), 1939 წლის აღწერის მასალების ასაკობრივი დამუშავებიდან განსაკუთრებით იპყრობს ყურადღებას ორი მომენტი: ერთი ის, რომ ბავშვთა და მოზარდთა

რიცხვს საგრძნობი ხვედრითი წონა ეჭირა მოსახლეობის მთელ ჯამში, რაც ძირითადად 1923-1938 წლების მანძილზე დაბადების მაღალი დონით აიხსნება; მეორე ის, რომ 1939 წლის აღწერის დროსაც ჰქონდა ადგილი აღმწერთა მიერ შესრულებულ წელთა რაოდენობის შესახებ დასმულ კითხვაზე არა ზუსტი პასუხის გაცემის შემთხვევებს უფროსი ასაკის მოსახლეობის ნაწილის მიერ. ამით აიხსნება ის, რომ 60, 70, 80, 90 წლიანები 3-4-ჯერ მეტი აღმოჩნდნენ, ვიდრე 59, 69, 79, 89 წლიანები, თუმცა სინამდვილეში უმცროსი ასაკის პირნი მეტი უნდა ყოფილიყვნენ, ვიდრე უფროსი ასაკის მოსახლეობა.

დავასახელოთ რამდენიმე რიცხვი — ათასობით:

59 წლის	16,0
60 "	46,9
69 "	6,8
70 "	25,6
79 "	3,2
80 "	15,9
89 "	1,0
90 "	5,7

ამ მხრივ კიდევ უფრო ცუდ სურათს ჰქონდა ადგილი 1926 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით.

აქედან გამომდინარე, ამთავითვე უნდა იქნას მოსახლეობაში გაშლილი სათანადო მუშაობა, რომ მსგავს შემთხვევებს (ასაკის დამრგვალებას) არ ექნას ადგილი 1959 წლის აღწერის დროს.

რესპუბლიკის მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა 1939 წლის აღწერის მონაცემებით დაახლოებით ისეთივე მაჩვენებლებით ხასიათდებოდა, როგორც მთლიანად საბჭოთა კავშირის მიხედვით.

სსრ კავშირის მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობის სტრუქტურა 1939 წლის აღწერის ცნობების თანახმად შემდეგ სურათს იძლეოდა — პროცენტებში: 7 წლამდე 28,6%, 8-11 წლ.—9,7%, 12-14 წლ.—7,9%, 15-19 წლ.—8,9%, 20-29 წლ.—18,0%, 30-39 წლ.—14,9%, 40-49 წლ.—9,0%, 50-59 წლ.—6,4%, 60 წლ. და უხნესი — 6,6% (საქართველოში 8,8%).

12-13 წლის მანძილზე, ე. ი. 1939 წლისათვის, მნიშვნელოვნად შეიცვალა რესპუბლიკის ეროვნული შემადგენლობა. ნაწილობრივ შემცირდა ქართველების ხვედრითი წონა სხვა ეროვნებათა ზრდის ზარჯზე. საგრძნობლად გაიზარდა რუსების რიცხვი და პროცენტი.

1939 წლის აღწერით საქართველოში მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურა 1926 წელთან შედარებით შემდეგი მაჩვენებლებით ხა-

სიათღებოდა — პროცენტებში:

	1939 წ.	1926 წ.
ქართველები	61,4	67,2
სომხები	11,7	11,6
რუსები	8,7	3,6
აზერბეიჯანელები	5,3	5,2
ოსები	4,2	4,3
ბერძნები	2,4	2,5
აფხაზები	1,6	2,1
უკრაინელები	1,3	0,5
ებრაელები	1,2	1,2
დანარჩენი ეროვნებანი	2,2	1,8
სულ	100,0	100,0

საინტერესო სურათს იძლევა 1939 წლის აღწერით რესპუბლიკის მოსახლეობის განაწილება დედაენისა და შესაბამის ეროვნებათა ხვედრითი წონების მიხედვით — პროცენტებში:

1. ქართველები	61,4
ქართ. დედაენით	65,1
2. სომხები	11,7
სომხ. დედაენით	8,6
3. რუსები	8,7
რუს. დედაენით	10,5
4. აზერბაიჯანელები	5,3
აზერბ. დედაენით.	6,1
5. ოსები	4,2
ოსურ. დედაენით	3,9
6. ბერძნები	2,4
ბერძნ. დედაენით	1,5
7. აფხაზები	1,6
აფხაზ. დედაენით	1,5
8. უკრაინელები	1,3
უკრ. დედაენით	1,0
9. ებრაელები	1,2
ებრ. დედაენით	0,1

აღნიშნული მაჩვენებლებიდან ირკვევა, რომ ქართულ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობას 3,7 პროცენტით მეტი ხვედრითი წონა ეჭირა მცხოვრებთა მთელ ჯამში, ვიდრე თვით ქართველებს, ასევე ითქმის რუსული და აზერბეიჯანული ენების შესახებ. შებრუნებულ სურათს აქვს ადგილი სომხურ, ბერძნულ, ოსურ, აფხაზურ, უკრაინულ და ებრაულ ენებში. შესაბამის ეროვნებათა ნაწილს თავის დედაენად სხვა ეროვნების ენა დაუსახელებია. მსგავს შეფარდებას ჰქონდა ადგილი 1926 წელშიაც.

1926-1939 წლების მანძილზე საგრძნობლად შეიცვალა რესპუბლიკის მოსახლეობის წერა-კითხვის მცოდნეობის დონე. წერა-კითხვის მცოდნეთა ხვედრითმა წონამ მოსახლეობის საერთო რიცხვში (ბავშვებისა და მოხუცების ჩათვლით) 1939 წლისათვის 68,1 პრო-

ცენტს მიაღწია, (1926 წ. — 36,7%). 1939 წელს 7 წლისა და უფროს ასაკობრივ ჯგუფში წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვმა 80,6 პროცენტი შეადგინა, ხოლო 9 წლისა და უფროს ასაკობრივ ჯგუფში — 82,8 პროცენტი (1926 წ. — 47,5%).

9 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში მოკავშირე რესპუბლიკების მიხედვით წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი შემდეგი მონაცემებით ხასიათდებოდა — პროცენტებში:

	1939 წ.	1926 წ.
რუსეთის სსრ	81,9	55,0
უკრაინის სსრ	85,3	57,5
ბელორუსიის სსრ	78,9	53,1
აზერბაიჯანის სსრ	73,3	25,2
საქართველოს სსრ	82,8	47,5
სომხეთის სსრ	73,8	34,5
თურქმენეთის სსრ	67,2	12,5
უზბეკეთის სსრ	67,8	10,6
ტაჯიკეთის სსრ	71,7	13,7
ყაზახეთის სსრ	76,3	22,8
ყირგიზეთის სსრ	70,0	15,1
მთლიანად სსრ კავშირში	81,2	51,1

საქართველოს სსრ 1939 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის პირველი ადგილი ეჭირა უმაღლესი და საშუალო განათლების მქონე მოსახლეობის ხვედრითი წონის მიხედვით. — ათას სულ მცხოვრებზე მოდიოდა:

	უმაღლესი განათლებით	საშუალო განათლებით
რუსეთის სსრ	6,5	76,8
უკრაინის სსრ	7,2	94,6
ბელორუსიის სსრ	4,5	78,0
აზერბაიჯანის სსრ	6,7	73,2
საქართველოს სსრ	11,2	113,4
სომხეთის სსრ	5,8	81,5
თურქმენეთის სსრ	3,2	46,2
უზბეკეთის სსრ	3,1	38,6
ტაჯიკეთის სსრ	2,0	27,1
ყაზახეთის სსრ	4,5	59,9
ყირგიზეთის სსრ	2,2	32,5
სულ სსრ კავშირში	6,4	77,7

საწარმოო ძალთა სწრაფმა განვითარებამ და სოციალისტური მშენებლობის მაღალმა ტემპებმა საგრძნობლად შეცვალეს 1926-1939 წლების მანძილზე მოსახლეობის ძირითადი მაჩვენებლები მოსაქმეობის შესახებ; ძირფესვიანად შეიცვალა კლასობრივი სტრუქტურა, დიდად გაიზარდა მუშებისა და მოსამსახურეების რიცხვი, გაზარდდა შრომის დარგებისა და პროფესიების ნუსხა. ყოველივე ამან თავისი ასახვა ჰპოვა 1939 წლის აღწერის მასალებში.

1939 წლისათვის რესპუბლიკის მოსახლეობა შემდეგნაირად ნაწილდებოდა საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით — პროცენტებში:

	სულ (ოჯახის წევრთა ჩათვლით) 100,0	მათ შორის მოსაქმეობის მქონე 100,0
სულ მოსახლეობა		
მათ შორის:		
მუშები	19,5	20,1
მოსამსახურენი	17,2	16,2
კოლმეურნენი	51,0	49,6
კოლ. შინამრეწველნი	1,9	2,1
არაკოლ. შინამრეწველნი	1,4	1,1
ერთპირ. გლეხები და სხვა	9,0	10,9

მოსაქმეობის მქონე მოსახლეობის განაწილება სახალხო მეურნეობისა და შრომის დარგების მიხედვით 1939 წლის აღწერით შემდეგ სურათს იძლეოდა — პროცენტებში:

სულ მოსაქმეობის მქონე მოსახლეობა (1520,0 ათასი)	100,0
მათ შორის:	
სატყეო მეურნეობა	0,7
სოფლის მეურნეობა	62,2
მრეწველობა	11,1
მშენებლობა	3,9
ტრანსპ. და კავშირგაბმულობა	3,7
ვაჭრობა, დამზად. და საზღვება	4,3
საბინაო და კომუნ. მეურნეობა	1,3
სახ. დაწ. პარტ. და საზ. ორგან.	3,2
ჯანმრთელობის დაცვა	2,3
განათლება, კულტ. და ხელოვნება	4,5

IV. ქ. თბილისის მოსახლეობა და მისი შემადგენლობა

საჭიროდ მიგვაჩნია ცალკე შევეხოთ ქ. თბილისის მოსახლეობას. 1926 წლის აღწერით თბილისის მოსახლეობა, ჯარის ნაწილების ჩათვლით, **294.044 სულს შეადგენდა**. საინტერესო სურათს იძლევა თბილისის მცხოვრებთა ზრდის ტემპები უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე, ე. ი. 1897 წლის აღწერიდან 1926 წლის აღწერამდე.

1897 წლის აღწერით თბილისის მოსახლეობა 159.590 სულს უდრიდა. 1922 წლის აღწერით — 233.958 სულს. დასახელებული მაჩვენებლების შედარებიდან ჩანს, რომ თბილისის მცხოვრებთა რიცხვი 1897 წლიდან 1922 წლამდე 74,4 ათასი სულით გაზრდილა, ხოლო 1922 წლიდან 1926 წლამდე — 60,0 ათასი სულით. მაშ, თუ წინა 25 წლიანი პერიოდის მანძილზე ქ. თბილისის ყოველწლიური ნამატი 3 ათას კაცს არ აღემატებოდა, გასაბჭოების პირველ 4-5 წლებში მისი ყოველწლიური საშუალო ზრდა დაახლოებით 15 ათას კაცს შეადგენდა. ასეთი მაღალი ზრდის ტემპები შედეგი იყო იმ უდიდესი ღონისძიებებისა, რომლებსაც ახორციელებდა საბჭოთა ხელისუფლება დედაქალაქის ეკონომიკის აღმავლობისათვის, რასაც, ბუნებრივია, თან ახლდა მოსახლეობის დიდი ლტოლვა ქალაქისაკენ როგორც რესპუბლიკის სოფელადგილების, ისე მეზობელი რესპუბლიკებისა და ოლქების ხარჯზე.

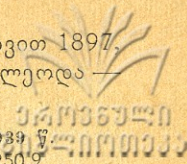
1939 წლის აღწერით ქ. თბილისის მოსახლეობა **519.175 კაცს**

შეადგენდა. 1926 წელთან შედარებით მოსახლეობის ნამატმა 225,4 ათასი სული შეადგინა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქ. თბილისს 1926 წლიდან 1939 წლამდე ყოველწლიურად დაახლოებით 19 ათასი კაცი ემატებოდა. ამ ხნის მანძილზე თბილისის ყოველწლიური ზრდის საშუალო კოეფიციენტი 4,8 პროცენტს შეადგენდა. ასეთი კოლოსალური ზრდა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გამოწვეული იყო სოციალისტური მშენებლობის ხუთწლეულების პერიოდში მრეწველობისა და მშენებლობის კიდევ უფრო მაღალი ტემპებით.

შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ქ. თბილისის მოსახლეობა ასეთი მაღალი ტემპით გაიზრდებოდა 1939 წლის შემდეგაც. რესპუბლიკის სტატისტიკური სამმართველოს საგარეულო გაანგარიშებით თბილისის მცხოვრებთა რიცხვი 1956 წლის დასაწყისისათვის 635 ათასს შეადგენდა. მაშასადამე, 17 წლის მანძილზე ჩვენი რესპუბლიკის დედაქალაქის მოსახლეობა 116 ათასი სულით ვიზარდა. ყოველწლიური ნამატი დაახლოებით 7 ათას კაცს არ აღემატებოდა. ნაცვლად 19 ათასისა 1926-1930 წლების მანძილზე. ქალ. თბილისის მოსახლეობის ზრდის შედარებითი შენელების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად 1941-45 წლების მსოფლიო ომი უნდა ჩაითვალოს. საქართველოს დედაქალაქმა, ისე როგორც ჩვენი ქვეყნის სხვა ქალაქებმა და რაიონებმა, ჯეროვანი მსხვერპლი გაიღო სამამულო ომში... სხვა მიზეზთა შორის აღსანიშნავია ისიც, რომ მრეწველობისა და მშენებლობის ზრდა თბილისში ბოლო ხანებში ძირითადად ხორციელდება წარმოების მექანიზაციის, შრომის ნაყოფიერების ზრდისა და ადამიანთა შინაგანი თავისუფალი რესურსების წარმოება-დაწესებულებებში ჩაბმის გზით, რაც საშუალებას იძლევა, ნაწილობრივ მაინც, იქნას ლიმიტირებული თბილისის მოსახლეობის მექანიკური ზრდა სხვა რაიონებისა და ქალაქების ხარჯზე. რესპუბლიკის სტატისტიკური სამმართველოს ვარაუდით თბილისის მოსახლეობის ყოველწლიური ზრდა უკანასკნელი 2-3 წლის მანძილზე არ აღემატებოდა 12-14 ათასს, ანუ საშუალოდ 2 პროცენტს. ამავ დროს, ვათვალისწინებელი უნდა იქნას ისიც, რომ ქ. თბილისისათვის მოსახლეობის ყოველწლიური ზრდა, თუნდაც ორი პროცენტის რაოდენობით, არ შეადგენს პატარა ციფრს. იმისათვის, რომ დაკმაყოფილებული იქნას მცხოვრებთა მხოლოდ ნამატი შესაბამისი საბინაო ფონდით, ყოველწლიურად უნდა იქნას აგებული თბილისში დაახლოებით 120 ათასი კვ. მეტრი საცხოვრებელი ფართობი (თუნდაც, რომ არ გავითვალისწინოთ არსებული საბინაო პირობების გაუმჯობესება და აგრეთვე ის, რომ ყოველწლიურად გამოდის წყობიდან ძველი საბინაო ფონდის გარკვეული ნაწილი).

გვეფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება, თუ დავსახელებთ ზოგიერთ ძირითად ციფრობრივ მონაცემებს ქ. თბილისის მოსახლეობის შემადგენლობის შესახებ სქესის, ასაკის, წერა-კითხვის მკოდნობის, დედაენის, ეროვნებისა და მოსაქმეობის შესახებ.

ქ. თბილისის მოსახლეობის განაწილება სქესის მიხედვით 1897, 1926, 1939 წლების აღწერებით შემდეგ სურათს იძლეოდა —
ათასობით:

	1897 წ.	1926 წ.	1939 წ.
მამრობითი			
აბსოლუტური	95,2	147,3	250,9
% ₀	59,6	50,1	48,3
მდედრობითი			
აბსოლუტური	64,4	146,7	268,3
% ₀	40,4	49,9	51,7
სულ			
აბსოლუტური	159,6	294,0	519,2
% ₀	100,0	100,0	100,0

თუ 1897 წელს მამაკაცების რიცხვი საგრძნობლად სჭარბობდა დედაკაცების რიცხვს, ხოლო 1926 წლის აღწერის დროს თითქმის გათანაბრდა მათი რიცხვი, 1939 წლის ცნობებით შეფარდება მამაკაცებსა და ქალებს შორის ქალთა სასარგებლოდ შეიცვალა. ყოველ 1.000 მამაკაცზე 1897 წელს — 678 ქალი მოდიოდა, 1926 წელს — 996, ხოლო 1939 წელს 1.069 ქალი.

თბილისის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა 1897, 1922, 1926 და 1939 წლების აღწერების მიხედვით შემდეგი მონაცემებით ხასიათდება — პროცენტებში:

	1897 წ.	1922 წ.	1926 წ.	1939 წ.
ქართველები	26,4	34,6	38,2	44,0
სომხები	29,5	36,5	34,1	26,5
რუსები, უკრაინელები და ბელორუსები	29,8	16,5	16,3	19,4
ებრაელები	1,8	3,7	3,1	2,7
გერმანელები	1,8	1,0	1,1	1,1
დანარჩენი ეროვნებანი	10,7	7,7	7,2	6,3

აღნიშნული ცხრილით სარგებლობის დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის გარემოება, რომ ამა თუ იმ ეროვნების ხვედრითი წონის შედარებითი შემცირება მოსახლეობის საერთო ჯამში გაგებულ არ უნდა იყოს როგორც აბსოლუტური რიცხვის შემცირება. მაგალითად, სომხების ხვედრითი წონა თბილისში 1926 წლიდან 1939 წლამდე 7,6 პროცენტით შემცირდა, მაშინ, როდესაც მათი აბსოლუტური რიცხვი კი არ შემცირებულა, არამედ, პირიქით, გაიზარდა.

საინტერესო სურათს იძლევა მოსახლეობის განაწილება ეროვნებათა და დედაენათა ხვედრითი წონების მიხედვით მოსახლეობის საერთო რიცხვში — პროცენტებში:

	1926 წ.	1939 წ.
1. ქართველები	38,2	44,0
ქართ. დედაენით	44,3	50,0
2. სომხები	34,1	26,5
სომხ. დედაენით	27,7	18,4
3. რუსები	15,8	18,0
რუს. დედაენით	19,9	24,9
4. აზერბეიჯანელები	2,0	1,1
აზერბ. დედაენით	2,2	1,1

დასახლებული მონაცემების განხილვის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს, რომ ინსტრუქციის თანახმად დედაენად, როგორც წესი, სალაპარაკო ენა უნდა ყოფილიყო ნაჩვენები. ამის გამო ცალკეულ ეროვნებათა მიერ სალაპარაკო ენად დასახლებული ყოფილა სხვა ეროვნების ენა. ამით აიხსნება ისიც, რომ 1939 წლის აღწერით ქართველების ხვედრითი წონა თბილისში 44,0 პროცენტი იყო, ხოლო ქართული დედაენა კი უჩვენა მოსახლეობის 50,0 პროცენტმა.

ქ. თბილისი თვალსაჩინოდ განირჩევა ჩვენი ქვეყნის ქალაქებს შორის მოსახლეობის მაღალი კულტურით და განათლების დონით. სათანადო მაჩვენებლებით ხასიათდებიან თბილისის მცხოვრებნი წერა-კითხვის მცოდნეობის მხრივაც. ჯერ კიდევ 1926 წელს თბილისში 78,5 პროცენტს შეადგენდნენ წერა-კითხვის მცოდნენი 9 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში. 1939 წლისათვის წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი 91,3 პროცენტამდე გაიზარდა.

აღნიშნული ასაკის მოსახლეობაში წერა-კითხვის მცოდნეობა სქესის მიხედვით შემდეგი მონაცემებით ხასიათდებოდა — პროცენტებში:

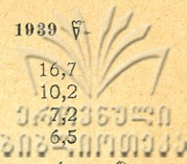
	1926 წ.	1939 წ.
მამაკაცი	83,2	94,7
დედაკაცი	73,2	88,3
სულ	78,5	91,3

ქ. თბილისის მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობა, ისე როგორც რესპუბლიკის შესაბამისი მაჩვენებლები, სხვადასხვა წლებში ერთმანეთისაგან საკმაო განსხვავებულ სურათს იძლეოდა. ასაკობრივ სტრუქტურაზე მთელი რიგი ფაქტორები ახდენენ ზეგავლენას. მათ შორის, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ძირითადს მამაკაცების სამხედრო სამსახურში მასიურად გაწვევა წარმოადგენს, რაც ძალზე უარყოფითად მოქმედებს მშობიარობის დონეზე და მოსახლეობის ბუნებრივ ზრდაზე. მაგალითად, მეორე იმპერიალისტური ომის წლებში დაბადებულთა რიცხვი 2-3-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე აღნიშნული ომის წინა ან მომდევნო წლებში დაბადებულთა რიცხვი. აღნიშნული მდგომარეობა სათანადოდ იქნება ასახული მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის მასალებში.

1897, 1926 და 1939 წლების აღწერების მიხედვით თბილისის მცხოვრებთა ასაკობრივი სტრუქტურა შემდეგ სურათს იძლევა — პროცენტებში:

	1897 წ.	1926 წ.	1939 წ.
მთელი მოსახლეობა	100,0	100,0	100,0
მათ შორის:			
0-4 წლის	9,3	10,9	9,4
5-9 "	8,7	7,7	7,7
10-14 "	10,3	8,7	9,8
15-19 "	10,9	11,0	9,9
20-24 "	15,9	13,6	11,1
25-29 "	10,2	10,3	11,4

30-39 "	—	14,4	15,4	16,7
40-49 "	—	9,0	10,1	10,2
50-59 "	—	5,5	6,2	6,5
60 წლისა და უხნესი	—	5,7	6,1	6,5

ვეფქრობთ, ზედმეტი არ უნდა იყოს, თუ განვიხილავთ ქალაქ თბილისის მოსახლეობას მოსაქმეობის და სოციალური მდგომარეობის მიხედვით.

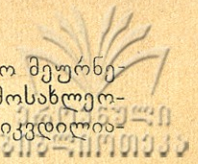
1926 და 1939 წლების აღწერების მონაცემებით თბილისში წამყვან საზოგადოებრივ ჯგუფს მუშები და მოსამსახურეები წარმოადგენენ. 1926 წელს მუშებისა და მოსამსახურეთა რიცხვი მათი ოჯახის წევრების ჩათვლით 58,1 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო 1939 წლისათვის ეს პროცენტი 87,0-მდე გაიზარდა. 1926 წელს თვითმოქმედი მოსახლეობის ხვედრითი წონა ქალაქის მოსახლეობის მთელ ჯამში მხოლოდ 38,5 პროცენტს შეადგენდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ერთ თვითმოქმედზე 1,6 არათვითმოქმედი (სარჩენი) მოდიოდა. 1939 წლისათვის 46,3 პროცენტამდე ამაღლა თვითმოქმედთა ხვედრითი წონა, რის შედეგადაც შედარებით შემცირდა მარჩენალთა დატვირთვის კოეფიციენტი — ერთ თვითმოქმედზე მოდიოდა 1,2 არათვითმოქმედი. თუ 1926 წელს დასაქმებული მუშების რიცხვი 22,3 ათას კაცს შეადგენდა, მოსამსახურეები კი—37,0 ათასს, 1939 წლისათვის მუშების რიცხვმა 94,6 ათას კაცს მიაღწია, მოსამსახურეთა რიცხვმა კი — 88,3 ათასს. 1926 წელს მუშა ქალთა რიცხვი 2,1 ათასი იყო, მოსამსახურეებისა კი — 11,9 ათასი, 1939 წელს მუშა ქალები იყვნენ 28,9 ათასი, მოსამსახურე ქალები — 33,3 ათასი.

ასეთია მოკლედ იმდროინდელი თბილისის მოსახლეობის დემოგრაფიული მაჩვენებლების დახასიათება.

V. მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის სამზადისი, პროგრამა და ამოცანები

როგორც მოკლე მიმოხილვით ვავეცანით, 1939 წლის აღწერის შედეგები საკმაოდ ამომწურველ მასალას წარმოადგენდა მოსახლეობის რაოდენობისა და შემადგენლობის შესწავლისათვის, სახალხო მეურნეობისა და მშრომელთა მატერიალურ - კულტურული დონის მაჩვენებლების შემდგომი დაგეგმვისათვის, მაგრამ აღნიშნული მასალა ხანდაზმულობისა და სხვა მიზეზების გამო საკმაო აღარ აღმოჩნდა სტატისტიკური მასალების მიმართ არსებულ მზარდ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. 1939 წლის მასალებით დაკმაყოფილება შეუძლებელი გახდა თუნდაც 1941-1945 წ. წ. ომთან დაკავშირებული მიზეზებისა და შედეგების გამო.

მეორე მსოფლიო ომმა ჩვენს ქვეყანას უდიდესი ზიანი მიაყენა როგორც მატერიალურად, ისე ადამიანთა მსხვერპლის მხრივითაც. საბჭოთა ხალხმა მხოლოდ თავდადებული და გმირული ბრძოლის შედეგად მიაღწია ომისშემდგომ წლებში მეურნეობის ომამდელ

დონის აღდგენას და გადაჭარბებას. წარმატებებს სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და განვითარების საქმეში თან ახლავს მოსახლეობის თანმიმდევრული მატება დაბადებათა ზრდისა და სიკვდილობის შემცირების მეოხებით.

ომის შემდგომი ხუთწლეულების მანძილზე ეკონომიკისა და კულტურის განვითარებასთან ერთად მოსახლეობა იზრდებოდა არა მარტო რიცხობრივად, არამედ თვისობრივადაც. ამისათვის, ყოველად შეუძლებელი შეიქმნა მოსახლეობის ისეთი ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლების დადგენა როგორცაა სქესი, ასაკი, მოსაქმეობა, განათლება, ეროვნება, დედაენა და სხვა. ასეთმა მდგომარეობამ სსრკ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველო მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ საბჭოთა კავშირის მთავრობის წინაშე დაეყენებია საკითხი მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის ჩატარების აუცილებლობის შესახებ.

ამ დიდი სახელმწიფოებრივი ღონისძიების შესახებ სსრკ მინისტრთა საბჭოს დადგენილების პროექტი შედგენილ და მიღებულ იქნა ჯერ კიდევ 1956 წლის ბოლოს ქ. მოსკოვში ჩატარებულ მოკავშირე რესპუბლიკების სტატისტიკური სამმართველოების უფროსების თათბირზე. აღნიშნული პროექტის მიხედვით სსრკ მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებულ იქნა სათანადო დადგენილება 1957 წლის 2 თებერვალს, რითაც გადაწყდა მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის ჩატარება 1959 წლის იანვარში — 15 იანვრის მდგომარეობით. გარდა ამისა, მთავრობის დადგენილება ითვალისწინებდა პირველი რიგის ღონისძიებების განხორციელებას აღწერისათვის მზადების დარგში.

ისმის საკითხი, რატომ იქნა არჩეული აღწერის თარიღად სახელდობრ 1959 წლის 15 იანვარი. აღნიშნული რიცხვის არჩევა ძირითადად იმითაა დასაბუთებული, რომ ამ თარიღისათვის 1939 წლის აღწერიდან სრულდება 20 წელი (განსხვავებას მხოლოდ ორი დღე შეადგენს), მეორეც ის, რომ 15 იანვარი ხუთშაბათია (კვირის შუა რიცხვია) და ამ დღეს მოსახლეობის შედარებით ნაკლებ მოძრაობას აქვს ადგილი, გარდა ამისა, გათვალისწინებული იყო ისიც, რომ ზოგადი განათლების სკოლების ქსელში არდადეგები მთავრდება 12 იანვარს და 15 იანვრისათვის შეწყვეტილი იქნება მოსწავლეთა არდადეგებთან დაკავშირებული მოძრაობა.

1959 წლის აღწერის პროგრამა და საორგანიზაციო გეგმა, აგრეთვე აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა განხილულ და დამტკიცებულ იქნა სტატისტიკოსთა სრულიად საკავშირო თათბირზე, რომელიც სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1957 წლის 2 თებერვლის დადგენილების შესაბამისად ჩატარდა ქ. მოსკოვში 1957 წლის ივნისში. საქართველოდან სტატისტიკოსთა სრულიად საკავშირო თათბირის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო თერთმეტმა ამხანაგმა, მათ შორის: მ. ქუთათელაძემ — საქართველოს სსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე და მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის განყოფილების უფროსი, შ. კაკურიამ —

ქ. თბილისის სტატისტიკური სამმართველოს უფროსი და რესპუბლიკის სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე, ტ. ჯვეჯვესკირმა — აფხაზეთის ასსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსი, ე. ჭელიძემ — აფხაზეთის ასსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე აღწერის დარგში, გ. ნებიერიძემ — აჭარის ასსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსი, მ. დიასამიძემ — აჭარის ასსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე აღწერის დარგში, გ. ოვანოვმა — სამხრეთ ოსეთის ა. ო. სტატისტიკური სამმართველოს უფროსი, ვლ. მეშვილდიშვილმა — სსრკ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს გორის რაიინსპექტორი, მათთან ერთად ამ სტრუქტურების ავტორმაც; სსრკ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მოწვევით თათბირის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო ეკონომიურ მეცნიერებათა დოქტორმა პროფ. დ. კარბელაშვილმა — სტალინის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან და შ. შელიამ — ეკონომიკის ინსტიტუტიდან (ამჟამად საქართველოს სსრ სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე).

სტატისტიკოსთა საკავშირო თათბირზე, გარდა მოსახლეობის აღწერისა (მომხსენებელი პ. პოლიაჩინი — სსრკ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს უფროსის მოადგილე და მოსახლეობის აღწერის სამმართველოს უფროსი), მოსმენილ და განხილულ იქნა ორი ფრიად მნიშვნელოვანი საკითხი: სახელმწიფო სტატისტიკის წინაშე მდგარი ამოცანების შესახებ სკკპ თებერვლის პლენუმისა და სსრკ უმაღლესი საბჭოს VII სესიის გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით (მომხსენებელი ვ. სტაროვსკი — სსრკ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს უფროსი) და სახალხო მეურნეობის ბალანსის ძირითადი მეთოდოლოგიური პრობლემების შესახებ (მომხსენებელი ვ. სობოლი — სსრკ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს სახალხო მეურნეობის ბალანსების განყოფილების უფროსი).

საკავშირო თათბირს ესწრებოდნენ და მის მუშაობაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ჩვენი ქვეყნის მთელმართავმა გამოჩენილმა ეკონომისტებმა, მათ შორის სტრუშინინმა, ნემჩინოვმა, ბოარსკიმ, ნოვიკოვმა, რიაბუშკინმა, პეტროვმა, ვ. კაცმა, ი. მალიმ, მენდელსონმა და სხვ.

მოსახლეობის 1959 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის პროგრამა ძირითადად შედგენილია 1939 წლის აღწერის პროგრამის მიხედვით. ასევე ითქმის აღწერის საორგანიზაციო გეგმის შესახებაც.

აღწერის პროგრამა და ფორმულარები შედგენილია იმ ვარაუდით, რომ მთლიანად მექანიზირებული წესით იქნას დამუშავებული აღწერის მასალები.

სააღწერო ფურცელი გათვალისწინებულია ოჯახის ყველა წევრის აღსაწერად. იგი, გარდა სამისამართო ნაწილისა, თითოეული ადამიანის შესახებ, შეიცავს 15 კითხვას, რაც ფორმულირებულია შემდეგი სახით:

1. დამოკიდებულება ოჯახის უფროსისადმი (ცოლი, ქმარი, ვაჟიშვილი, ქალიშვილი, დედა, და, ძმისწული, დისწული და სხვა).

2. მუდმივად აქ მცხოვრებთათვის, მაგრამ დროებით აქ მცხოვრებთათვის ჩაიწეროს „დროებით არმყოფი“ და აღინიშნოს ხანია, რაც არ იმყოფება.

3. დროებით მცხოვრებისათვის აღინიშნოს:

ა) მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი;

ბ) რამდენი ხანია, რაც წასულია მუდმივი საცხოვრებელი ადგილიდან.

4. ქქესი (მამრობითი, მდედრობითი).

5. რამდენი წელი შეუსრულდა, ერთ წელზე უმცროსი ბავშვებისათვის — რამდენი თვე?

6. იმყოფება თუ არა ამჟამად ქორიწებაში.

7. ე რ ო ვ ნ ე ბ ა.

8. დ ე დ ა ე ნ ა.

9. რომელი სახელმწიფოს მოქალაქეა?

10. განათლება: უმაღლესი, დაუთავრებელი უმაღლესი, საშუალო სპეციალური, საშუალო ზოგადი, შვიდწლიანი, დაწყებითი. 9 წლისა და მეტი ასაკის პირთათვის, რომელთაც არ აქვთ დაწყებითი განათლება, აღინიშნოს: კითხულობს და წერს, ან მხოლოდ კითხულობს რომელიმე ენაზე, თუ წერა-კითხვის სრული უცოდინარია.

11. მოსწავლეთათვის აღინიშნოს იმ სასწავლებლის (ინსტიტუტის, ტექნიკუმის, სკოლის, კურსების) სრული სახელწოდება, რომელშიც იგი სწავლობს.

12. მუშაობის ადგილი (საწარმოს, კოლმეურნეობის, დაწესებულების სახელწოდება); ან მუშაობს თავის მეურნეობაში.

13. მოსაქმეობა ამ სამუშაო ადგილზე (თანამდებობა ან სამუშაო, რომელსაც ასრულებს).

14. თუ არა აქვს მოსაქმეობა, რომელიც შემოსავლის წყაროს წარმოადგენს, აღინიშნოს საარსებო საშუალებათა სხვა წყარო.

15. რომელ საზოგადოებრივ ჯგუფს ეკუთვნის (მუშა, მოსამსახურე, კოლმეურნე, კოოპერირებული შინამრეწველი, ერთპიროვნული გლეხი, არაკოოპერირებული შინამრეწველი, თავისუფალი პროფესიის პირი, კულტის მსახური).

გარდა აღწერის ფურცლისა, საორგანიზაციო გეგმა ითვალისწინებს საკონტროლო ბლანკს და სხვა დამხმარე ფორმულარებს. საკონტროლო ბლანკი, რომელიც ყველა 15 კითხვას შეიცავს, შედგენილი უნდა იქნეს საკონტროლო შემოვლის დროს იმ პირზე, რომელსაც არ აღმოაჩნდება საბუთი აღწერის გავლის შესახებ.

აღწერის ზემოთ დასახელებული პროგრამა საშუალებას იძლევა საკმაო სისრულით იქნას შესწავლილი ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის შემადგენლობა და სტრუქტურა, მთავარი დემოგრაფიული ნიშნების მიხედვით. მაგალითად, სააღწერო ფურცლის პირველი კითხვა პასუხს მოგვცემს ქალაქად და სოფლად ოჯახების რიცხვისა და სიდიდის შესახებ. მეორე და მესამე კითხვების პასუხები

საშუალებას იძლევა დადგინდეს იქნას სახეზე მყოფი და მუდმივი მოსახლეობის რაოდენობა სათანადო მაჩვენებლებით როგორც რესპუბლიკის, ისე ქალაქებისა და რაიონების მიხედვით. მეოთხე და და მეხუთე კითხვები მოგვცემენ პასუხს მოსახლეობის სქესისა და ასაკის მიხედვით განაწილების შესახებ. მეექვსე კითხვა პასუხს იძლევა იმის შესახებ, თუ აღწერის მომენტისათვის რამდენი იმყოფება ან არ იმყოფება ქორწინებაში სქესისა და ასაკის მიხედვით. მეშვიდე კითხვა საშუალებას მოგვცემს დავადგინოთ მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, მათი ხვედრითი წონები და კულტურული დონის მაჩვენებლები. მერვე კითხვის პასუხის საფუძველზე დაჯგუფებული იქნება რესპუბლიკის მოსახლეობა დედანის (რაც მეტ შემთხვევაში სალაპარაკო ენას ემთხვევა) მიხედვით. ამ მაჩვენებელს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სახალხო განათლებისა და ბეჭდვითი ორგანოების საქმიანობის დაგეგმვისათვის.

ჯერ კიდევ საჭირო მასალას წარმოადგენს მეცხრე კითხვის პასუხი — მოქალაქეობრივი მდგომარეობის შესახებ. მეათე კითხვა საშუალებას მოგვცემს, შევისწავლოთ მოსახლეობის განათლების დონე. ამ კითხვის პასუხის საფუძველზე დადგინდეს იქნება ისიც, თუ რამდენი მოდის საშუალო და უმაღლესი განათლების სპეციალისტი ათას სულ მცხოვრებზე. მეთერთმეტე კითხვის მიხედვით გავიგებთ, თუ მოსახლეობის რა ნაწილია ჩაბმული ამა თუ იმ სახის სწავლებაში. მეთორმეტე და მეცამეტე კითხვები წარმოადგენენ აღწერის მთავარ და ფრიად საჭირო მაჩვენებლებს. ამ კითხვების პასუხის საფუძველზე შესაძლებლობა გვექნება დავაჯგუფოთ თვითმოქმედი მოსახლეობა იმის მიხედვით, თუ რა კონკრეტულ სამუშაოს ასრულებს იგი სახალხო მეურნეობისა და შრომის ამა თუ იმ დარგში. იმ პირთა შემოსავლის წყაროს შესახებ, რომლებსაც არ აქვთ მოსაქმეობა და არ არიან ჩაბმული მეურნეობის ამა თუ იმ დარგში, პასუხს იძლევა მეოთხმეტე კითხვა. მეთხუთმეტე კითხვა კი იძლევა მასალას მოსახლეობის განაწილებისათვის საზოგადოებრივი ჯგუფების მიხედვით.

როგორც ცნობილია, მოსახლეობის აღწერები ტარდება არა მარტო ჩვენთან — საბჭოთა კავშირში, არამედ სხვა ქვეყნებშიაც, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ კაპიტალისტურ ქვეყნებში ყველა სტატისტიკური სამუშაო და მათ შორის მოსახლეობის აღწერა ექვემდებარება მხოლოდ გაბატონებული კლასის ინტერესებს. ამისათვის იქ აღწერისა და მასალის დამუშავების პროგრამები ცალმხრივად აშუქებენ მოვლენებს და ვერ იძლევიან ობიექტურ სურათს. კერძოდ, მოსახლეობის აღწერების შედეგები იქ გამოიყენებათ არა მშრომელთა მასების ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობის შესასწავლად, არამედ იმისათვის, რომ გატარებულ იქნას ჯეროვანი ღონისძიებანი ბურჟუაზიული სახელმწიფოს და ექსპლოატაციის სისტემის განმტკიცებისათვის. ამავე დროს, იმპერიალისტურ ქვეყნებში სახელმწიფო სტატისტიკის ორგანოები ხშირად მიმართავენ მოსახლეობის აღწერებისა და სხვა სტატისტიკური მონაცემების

ფალსიფიკაციას, რომ მიჩქმალულ იქნას კაპიტალისტური საზოგადოების წინააღმდეგობანი. მაგალითად, თანამედროვე ბურჟუაზიული ეკონომისტები უარს არ ამბობენ შეისწავლონ მოსახლეობის კლასიკური შემადგენლობა, მაგრამ კლასის შესწავლას და გაგებას ისინი ამახინჯებენ. აღწერისა და მისი ჯამების დამუშავების პროგრამას საფუძვლად უდებენ კლასის გაგების ბურჟუაზიულ პრინციპს — შემოსავლის ოდენობას, და არა ადამიანთა დამოკიდებულებას საწარმოო საშუალებებთან. ისინი ყოველმხრივ ცდილობენ დაამახინჯონ აგრეთვე ცნობები იმ ადამიანთა რიცხვის შესახებ, რომლებიც არა შრომითი შემოსავლით ცხოვრობენ; ხელოვნურად ამცირებენ უმუშევართა რიცხვს, განგებ არასწორად აღრიცხავენ ეროვნულ შემადგენლობას და ა. შ.

საინტერესო სურათს იძლევა მოსახლეობის აღწერის ჩატარება მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში წლების მიხედვით. ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ აღწერათა წარმოების სიხშირე ძირითადად ათეულ წლებს ემთხვევა. ასე; მაგალითად, 1880 და 1881 წლებში 27 აღწერა იყო ჩატარებული, 1890 და 1891 წლებში კვლავ — 27 აღწერა, 1900 და 1901 წლებში — 34 აღწერა, 1910 და 1911 წლებში — 35 აღწერა, 1920 და 1921 წლებში — 43 აღწერა, 1930 და 1931 წლებში — 37 აღწერა, 1940 და 1941 წლებში — 39 აღწერა, ხოლო 1950 და 1951 წლებში — კვლავ 39 აღწერა; დანარჩენ წლებზე საშუალოდ — 2-3 აღწერა მოდის.

ომის შემდგომ წლებში მთელ რივ კაპიტალისტურ და დემოკრატიულ ქვეყნებში რამდენიმეჯერ იქნა ჩატარებული მოსახლეობის აღწერა. ასე, მაგალითად, პოლონეთში აღწერები ჩატარდა 1946 და 1950 წ. წ., იუგოსლავიაში — 1948 და 1953 წ. წ., საფრანგეთში — 1946 და 1954 წ. წ., გერმანიაში — 1946 და 1950 წ. წ., იტალიაში — 1944 და 1951 წ. წ., თურქეთში — 1945 და 1950 წ. წ. და ა. შ. ინგლისში ომისშემდგომი მოსახლეობის აღწერა ჩატარებულ იქნა 1951 წელს, ამერიკის შეერთებულ შტატებში — 1950 წელს.

იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილი იქნას აღწერის ორგანიზაციის მაღალი დონე და პრაქტიკული გამოცდილების დაგროვება, სტატისტიკოსთა საკავშირო თათბირის რეკომენდაციის შესაბამისად ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მიერ ჩვენი ქვეყნის ზოგიერთ ქალაქებში და რაიონებში ჩატარებული იქნა მოსახლეობის საცდელი აღწერები 1957 წლის 1 აგვისტოს მდგომარეობის მიხედვით. საცდელი აღწერა ჩატარდა მოსკოვის ოლქის ჩეხოვის რაიონში, ქ. ლენინგრადის ნევის რაიონში, ნოვოსიბირსკის ოლქის ბოლოტინსკის რაიონში, დაღესტანის ასსრ ყადაგის რაიონში, ქ. სტალინოში, აკმოლინსკის ოლქის სტალინის რაიონში (ყაზახეთის სსრ) და ლატვიის სსრ ტუკუმის რაიონში.

საცდელი აღწერისათვის რაიონები შერჩეულ იქნენ იმის გათვალისწინებით, რომ მათში მოხვედრილიყო ინდუსტრიალური პუნქტებიც, სასოფლო-სამეურნეო რაიონიც, ყამირი მიწების ათვისების ზონის რაიონიც, სხვადასხვა ეროვნებით დასახლებული რაიონ-

ნიც, ზღვისპირა დასახლებული ადგილებიც და ხუტორული დასახლების მქონე რაიონიც.

საცდელი აღწერიდან მიღებული გამოცდილების საფუძველზე დამატებით იქნა გადასინჯული აღწერის საორგანიზაციო გეგმა და დაზუსტდა სააღწერო და საინსტრუქტორო უბნების ნორმები.

აღწერის ხანგრძლივობა როგორც ქალაქად, ისე სოფლად ვაღვლისწინებულია 8 დღე. წინა აღწერების დროს ქალაქად ვაცილებით ადრე იყო ვაღვლისწინებული აღწერის დამთავრება. ვიდრე სოფლად. მაგალითად, 1920 და 1926 წლების აღწერების დროს ქალაქადგილებში 7 დღეს გრძელდებოდა აღწერა, სოფლად კი—14 დღეს. 1939 წლის აღწერის დროს — ქალაქად 7 დღე, სოფლად— 10 დღე.

აღწერის სხვადასხვა ხანგრძლივობა ქალაქად და სოფლად გარკვეულ დღეებით ფაქტორთან ერთად (სოფლად შედარებით ძნელია მიმოსვლა) ხშირ შემთხვევებში გაუგებრობას იწვევს აღწერის კრიტიკული მომენტის დაცვისა და საკონტროლო ბლანკების შედგენის საქმეში.

საორგანიზაციო გეგმის თანახმად ოთხი დღით ადრე, ე. ი. 10 და 14 იანვრამდე, აღმწერი ვალდებულია წინასწარ შემოიაროს თავისი სააღწერო უბანი, გააფრთხილოს მოსახლეობა აღწერის შესახებ და ვარაუდისათვის უბის წიგნაკში ჩაინიშნოს დროებითი მობინადრენი.

სააღწერო ფურცლების შედგენა და მოსახლეობის დაკითხვა დაიწყება 15 იანვარს დილით და გაგრძელდება 22 იანვრამდე — ჩათვლით; 23 იანვრიდან 1 თებერვლამდე იწარმოებს ინსტრუქტორის მიერ საკონტროლო შემოვლა აღმწერთან ერთად, დამატებითი სააღწერო ფურცლისა და საკონტროლო ბლანკების შედგენა გამორჩენილებზე და იმ პირებზე, რომელთაც არ აღმოაჩნდებათ საბუთი აღწერის გავლის შესახებ.

აღწერის დამთავრებისა და წინასწარი ჯამების გამოყვანის შემდეგ დაუყოვნებლივ უნდა დაიწყოს აღწერის მასალების კონტროლი, დაშიფრვა, ცნობების მანქანური დამუშავებისათვის პერფორატებზე გადატანა და დაჯგუფებანი ძირითადი ნიშნების მიხედვით. ამრიგად, აღწერის მასალების პირველადი დამუშავება შესრულებული იქნება მოკავშირე რესპუბლიკების სტატისტიკური სამმართველოების მიერ მანქანასათვლელი სადგურების საშუალებით, რომლებიც ამ მიზნით დაკომპლექტებულია დამატებითი სამანქანო დანადგარებით. აღწერის მასალების საბოლოო დამუშავება კი შესრულებული იქნება ქ. მოსკოვში, რისთვისაც იქ გადაიგზავნება უკვე გამზადებული და დაჯგუფებული პერფორატები; თვით ძირითადი მასალა ჩაბარდება რესპუბლიკურ არქივს.

როგორც ცნობილია, აღწერის მაღალ დონეზე ჩატარება მთლიანად დამოკიდებულია მოსამზადებელი სამუშაოების დროულად და ხარისხიანად ჩატარებაზე, კერძოდ იმაზე, თუ როგორ იქნება მომზადებული მოსახლეობა აღწერისათვის, როგორ იქნება შერჩეული

და მომზადებული აღწერის კადრები და რამდენად ზუსტად იქნება შესრულებული სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1957 წლის 2 თებერვლისა და 1958 წლის 5 მაისის დადგენილებებით გათვალისწინებული ღონისძიებანი მშრომელთა დებუტატების საქალაქო და რაიონული საბჭოების აღმასკომების მიერ.

კეჩოძედ, საქართველოში აღწერის მოსამზადებელი სამუშაოების სახით დღემდე ჩატარებულია შემდეგი ღონისძიებანი:

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს მიერ მოსახლეობის აღწერისა და მასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა შესახებ სათანადო დადგენილება მიღებულ იქნა 1957 წლის 20 მაისს.

აღნიშნული დადგენილების შესაბამისად რესპუბლიკის სტატისტიკურ სამმართველოსთან შეიქმნა მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის განყოფილება. გარდა ამისა, აღნიშნული დადგენილებით დაევალა აფხაზეთისა და აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოებს, სამხრეთ ოსეთის საოლქო აღმასკომს, მშრომელთა დებუტატების ქალაქისა და რაიონულ აღმასკომებს, 1958 წლის 1 იანვრამდე დაეზუსტებიათ ქალაქებისა და დაბების საზღვრები, მოეწესრიგებიათ ქუჩების სახელწოდებები და კვარტალებისა და სახლმფლობელობათა ნუმერაცია, დაეზუსტებიათ და შეედგინათ ქალაქადგილების გეგმები და რაიონების რუკები, მოეწესრიგებიათ საბინაო და საკომლო წიგნების წარმოება და სხვა.

სტატისტიკური სამმართველოს მიერ ჩატარებული შემოწმების მასალების საფუძველზე საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ 1957 წლის სექტემბერში განმეორებით მიიღო გადაწყვეტილება აღნიშნული დადგენილების შესრულების მიმდინარეობის შესახებ და გააფრთხილა ქალაქის და რაიონის აღმასკომები იმის შესახებ, რომ აუცილებლად ყოფილიყო უზრუნველყოფილი დადგენილი ვადისათვის გათვალისწინებული მოსამზადებელი სამუშაოების შესრულება.

მინისტრთა საბჭოს მიერ, გარდა ამისა, მიღებული იქნა საქართველოს სტატისტიკური სამმართველოს წინადადება ზამთრის პერიოდისათვის ძნელად მისასვლელ რაიონებში და საბჭოებში აღწერის ვადაზე ადრე ჩატარების შესახებ — 1958 წლის ოქტომბრისა და ნოემბრის თვეებში.

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილების შესაბამისად ვადაზე ადრე აღწერა ჩატარებული იქნება შემდეგ ადგილებში: ახმეტის რაიონის ომალოს საბჭოში (მთა-თუშეთი), დუშეთის რაიონის ბარისახოსა და უკანა ფშავის საბჭოებში (ხევსურეთი), ყაზბეგის რაიონის სიონისა და ტრუსოს საბჭოებში, სტალინის რაიონის ბელოთის, ბიკარის და გვრის საბჭოებში, სოხუმის რაიონის ფსხუს საბჭოში. აღწერა ვადაზე ადრე იქნება ჩატარებული აგრეთვე ლენინგორის, ჯავის, მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში მთლიანად.

აღწერის საორგანიზაციო გეგმის შესაბამისად რესპუბლიკის სტატისტიკური სამმართველოსა და მისი ადგილობრივი ორგანოების მიერ უკვე შესრულებულია მთელი რიგი მოსამზადებელი ღო-

ნისძიებანი, მათ შორის ქალაქადგილებში სახლმფლობელობათა უწყისებისა და სოფლად დასახლებულ ადგილთა სიების შედგენა-ამასთანავე, გარკვეულ იქნა მოსახლეობის სავარაუდო რიცხვი სპეციალური რეგისტრატორების საშუალებით ცალკეული ქალაქებისა და სოფლების მიხედვით.

სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1958 წლის 5 მაისის დადგენილების საფუძველზე — „მოსახლეობის 1959 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის შესახებ“, რომელიც გამოქვეყნებულ იქნა პრესაში საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს მიერ ა/წ. 28 მაისს, მიღებულ იქნა შესაბამისი დადგენილება „საქართველოს სს რესპუბლიკაში მოსახლეობის 1959 წლის სრულიად საკავშირო აღწერის მომზადებისა და ჩატარების ღონისძიებათა შესახებ“, რომლითაც გათვალისწინებულია სათანადო ღონისძიებანი აღწერის მაღალ დონეზე ჩატარების უზრუნველსაყოფად.

გარდა იმისა, რომ მოსახლეობის აღწერა არის რთული სტატისტიკური სამუშაო და თანაც უდიდესი სახელმწიფოებრივი ღონისძიება, იგი, ამავე დროს, წარმოადგენს უაღრესად საინტერესო ოპერაციას. თითოეული საბჭოთა მოქალაქე მოუთმენლად ელოდება აღწერის პირველ ჯამებს. ეს გასაგებიცაა. მან უნდა, გაიგოს ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის რიცხვი და მისი შემადგენლობა მოკავშირე რესპუბლიკების, მხარეების, ოლქების, ქალაქებისა და რაიონების მიხედვით. მაგალითად, ცალკეულ მოქალაქეებს, ხშირად გამოცდილ ეკონომისტებსაც კი, ვერ დააჯერებთ იმაში, რომ ქ. თბილისის მოსახლეობა ჯერ კიდევ არ აღემატება 640-660 ათას კაცს, — დაიყნობით „ამტიკებენ“, რომ მისი მოსახლეობა „მილიონზე მეტი იქნება“ და სხვა, თუმცა მსგავს მტკიცებას არავითარი ობიექტური ბაზა არ გააჩნია გარდა უზრალო აკვიტებული აზრისა ან სურვილისა. ყოველივე ასეთ ზოგად ვარაუდებს ამომწურავ პასუხს გაცემს აღწერა. როგორც ქ. თბილისის, ისე რესპუბლიკის სხვა ქალაქებისა და რაიონების მოსახლეობის რიცხვი წინასწარი მონაცემებით დადგენილ იქნება თებერვლის შუა რიცხვებში.

აღწერა, პირველ რიგში, დიდად შეუშუშებებს მდგომარეობას სახელმწიფო სტატისტიკის ორგანოებს, რომელთაც უტყუარი ბაზა ექნებათ მოსახლეობის რიცხოვნობისა და შემადგენლობის შემდგომი გაანგარიშებისათვის და ადგილი აღარ ექნება დავას ამა თუ იმ ქალაქის და რაიონის მცხოვრებთა ნევარაულები რიცხვის გარშემო.

აღწერა მოახლოებულია, ხოლო მთავრობის დადგენილებით გათვალისწინებული სამზადისი სამუშაოები ზოგიერთ ქალაქებში და რაიონებში ჯერაც არ არის მთლიანად შესრულებული. მეტად დიდი და საპასუხისმგებლო სამუშაოა ჩასატარებელი აღწერის კადრების შერჩევისა და მომზადების, მოსახლეობაში ახსნა-განმარტებითი სამუშაოების ფართო გაშლის, აგრეთვე აღწერის ფორმულარების სასტამბო წესით გამრავლების საქმეში.

უნდა ვიმედოვნოთ, რომ ადგილობრივი ხელმძღვანელი ორგანიზაციები და რესპუბლიკის მოსახლეობა, ისე როგორც ყოველთვის სათანადო პასუხისმგებლობის გრძნობით შეხვედებიან მოსახლეობის საყოველთაო აღწერას და ყოველმხრივ შეუწყობენ ხელს სახელმწიფო სტატისტიკის ორგანოებს იმისათვის, რომ მაღალ დონეზე იქნას ჩატარებული ეს დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის დავალება.

სარჩევი

I. აღწერების ზოგადი მიმოხილვა	3
II. მოსახლეობის 1926 წლის სრულიად საქავშირო აღწერა და მისი შედეგები	6
III. მოსახლეობის 1939 წლის სრულიად საქავშირო აღწერა და მისი შედეგები	17
IV. ქ. თბილისის მოსახლეობა და მისი შემადგენლობა	24
V. მოსახლეობის 1959 წლის აღწერის სამზადისი, პროგრამა და ამოცანები	28

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 9/1X-58 წ. შპ 03679. შეკ. № 550/2836
ქალაქის ზომა 60X92 1/16, სააღრიცხვო-სავამომცემლო ფორმათა რაოდენობა
2,5, ტირაჟი 10.000.

სტატგამომცემლობა, თბილისი, ძერეინსკის ქ. № 22.

„ტრანსელდორიზატის“ განყოფილების ა. კ. რკინიგზის სტამბა, თბილისი,
სურამის ქ. № 13.

ფანი 1 მან. 25 კპპ.

8 96/975

А. Н. Хачидзе

Население Грузии по переписям 1926, 1939 гг.
и задачи Всесоюзной переписи 1959 года
„на грузинском языке“